

Міністерство освіти і науки України

Національний технічний університет
«Харківський політехнічний університет»

**ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТІВ З ВИВЧЕННЯ КУРСУ
“ІСТОРІЯ УКРАЇНИ”**

**Методичні рекомендації для викладачів і студентів усіх
спеціальностей**

Затверджено
редакційно-видавничою
радою університету,
протокол № 1 від 30.03.2007 р.

Харків НТУ „ХПІ” 2007

Організація самостійної роботи студентів з вивчення курсу “Історія України”: Методичні рекомендації для викладачів і студентів усіх спеціальностей /Уклад. С. І. Мешковая, В. І. Силантьєв / За ред. В. І. Ніколаєнка. – Харків: НТУ „ХПІ”, 2007. – 67 с.

Укладачі: С.І.Мешковая, В.І.Силантьєв

Рецензенти: *Ю .І. Озерський*, канд. іст. наук, доцент НТУ “ХПІ”
М. К. Подольський, канд. іст.наук, доцент НТУ “ХПІ”
В. П. Потоцький, канд. іст. наук, доцент Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Кафедра політичної історії

© С. І. Мешковая,
В. І. Силантьєв, 2007 р.

ВСТУП

Концепція модернізації сучасної української освіти передбачає підготовку кваліфікованих, компетентних фахівців на рівні світових стандартів, соціально й професійно мобільних, конкурентоспроможних на вітчизняному, європейському і світовому ринках праці. Як свідчить міжнародна практика, сучасний фахівець у будь-якій сфері діяльності ефективно реалізує свої професійні здібності лише за умов засвоєння ним загальнолюдських гуманітарних цінностей, що формувалися попередніми поколіннями протягом століть. Особливу роль у цьому відношенні мають дисципліни гуманітарного циклу, які в Національному технічному університеті “Харківський політехнічний інститут” викладаються студентам усіх курсів, сприяють гуманізації технічної освіти, подоланню вузькофахового мислення майбутніх інженерів.

Однією з провідних гуманітарних дисциплін в НТУ “ХПІ” є курс “Історія України”, в якому висвітлюються основні етапи історичного шляху українського народу. Викладання цього курсу сприяє розвитку у студентської молоді почуття патріотизму, формує глибокі морально-етичні переконання, допомагає самостійно орієнтуватися в суспільно-політичному житті й оцінювати історичні події та явища, що відбуваються в Україні та за її межами.

Важлива роль в оволодінні студентами знаннями з курсу “Історії України” належить *самостійній роботі*, яка поступово стає однією з провідних форм навчання. Вона набула особливого значення після приєднання у 2004 р. вищих навчальних закладів

нашої держави до Болонської конвенції, коли активно почалося впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу. Ця система, насамперед, базується на самостійній пізнавальній діяльності студентів, стимулює проблемний, дискусійний характер навчання, підвищує творчу активність студентів у процесі оволодіння професійними й загальноосвітніми знаннями. Поняття активізації, оптимізації та інтенсифікації всіх ланок навчально-виховного процесу стають невід’ємними складовими сучасної дидактики.

Головна мета самостійної пізнавальної діяльності студентів – навчитися індивідуально здобувати, оновлювати, поповнювати знання, плідно використовувати їх під час навчання та в подальшій професійній діяльності.

Самостійна робота студентів базується на принципах розвиваючого навчання, відбувається без безпосередньої участі викладача, але під його керівництвом. У процесі самостійної роботи реалізується **основна функція навчального процесу** – одержання студентом максимального обсягу знань, їх закріплення і перетворення у стійкі вміння і навички.

Завдяки самостійній роботі студенти набувають також здатність:

більш чітко й усвідомлено проявляти мотивацію й цілеспрямованість та набутті знань;

виховувати в собі самоорганізованість, самоконтроль та інші особистісні якості;

заповнювати „інформаційний вакуум” необхідним науковими знаннями

позбавитися від так званого “явища вторинної неграмотності”, зокрема, невміння осмислено читати, аналізувати отриману інформацію, робити власні висновки;

формувати мовну компетентність;

набувати навичок самостійної роботи для майбутньої професійної діяльності: брати на себе відповідальність, самостійно вирішувати проблеми, знаходити конструктивні рішення, виходити з кризових ситуацій.

Головною умовою успішного виконання самостійної роботи є ретельне планування і контроль з боку викладачів, тому що плідність самостійної роботи студентів – це, насамперед, результат постійної взаємодії студента й педагога-керівника. Саме тому пріоритетна мета викладача – не просто ретранслювати знання, а й стимулювати дослідницьку і пізнавальну активність студентів. Самостійна робота буде більш ефективною, якщо в ній братиме участь група студентів. **Групова робота** підсилює мотивацію та інтелектуальну активність, підвищує ефективність пізнавальної діяльності студентів завдяки взаємному контролю, посилює позитивну конкуренцію. Групову форму самостійної роботи доцільно практикувати під час аудиторних занять – семінарів, колоквіумів, оперативних опитувань, співбесід.

Таким чином, кредитно-модульна система виключає наявність готових відповідей, надає перевагу різноманітним формам самостійної роботи, які унеможливають механічне заучування студентами фактичного матеріалу або поверхове знайомство з історичними подіями і процесами. Для отримання позитивної оцінки студент повинен не просто продемонструвати володіння певним обсягом знань, а й уміти розв'язувати наукові проблеми, аналізувати і систематизувати їх, знаходити оригінальні рішення на підставі самостійно здобутої інформації, формулювати і відстоювати власну точку зору.

У даному методичному виданні наведено найбільш ефективні форми самостійної роботи студентів, запропоновано орієнтовні завдання (теми рефератів, доповідей, екскурсій та навчальних дискусій, проблемні і творчі питання), що можуть виконуватися ними при вивченні курсу “Історія України” самостійно або під керівництвом викладача.

Дане видання підготовлено доктором історичних наук, професором В. І. Силантьєвим (вступ, висновки, список рекомендованої літератури) і кандидатом історичних наук, старшим викладачем С. І. Мешковою (розділи I–III); видані під загальною редакцією професора В. І. Ніколаєнка.

1. ФОРМИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

1.1. 1.1. Робота з навчальною, науковою, науково-популярною та довідковою літературою

Домінуюче місце в навчальному процесі сучасної вищої школи посідає самостійна робота студентів з навчально-методичною, науково-популярною і довідковою літературою. Книги є найважливішим джерелом отримання як професійних, так і загальноосвітніх знань, сприяють формуванню великого інформаційного поля, розвитку пріоритетних навичок самостійної роботи. Більш того, робота з книгою є основою й початковим етапом усіх існуючих видів самостійної роботи, що практикуються сьогодні у вузах. Саме тому під час навчання важливо готувати студентів до плідної роботи з різноманітною літературою, стимулювати інтерес до неї, розвивати культуру читання.

Цілеспрямоване читання спеціальної літератури – це процес накопичення й розширення знань за умов сформованості вміння працювати з книгою, правильно оцінювати твір, швидко розбиратися в його структурі, в зручній формі фіксувати необхідний обсяг фактичних даних.

Ефективність роботи з друкованими виданнями безпосередньо залежить від техніки читання. Першим етапом оволодіння цією технікою є *попереднє ознайомлення з книгою*, що дозволяє студентові детально вивчити її структурні компоненти та організацію довідково-бібліографічного апарата, одержати загальне уявлення про характер твору. При цьому необхідно звернути особливу увагу на ті структурні елементи книги, які дають можливість попередньої її оцінки: заголовки, прізвище автора, видавництво, час видання, анотацію, авторську або видавничу передмову, довідково-бібліографічний апарат (показчики, додатки, перелік скорочень, картографічний матеріал).

Наступний етап – *безпосереднє читання самої книги*, що, в свою чергу передбачає: етап *"пошукового" читання* – швидкий, оглядовий перегляд змісту книги з метою виявлення необхідного матеріалу, визначення його навчальної або наукової цінності та складання історіографічної бази проблеми, що цікавить; етап *"суцільного читання"* – ретельне опрацювання всієї книги або

окремих її частин з метою вдумливого засвоєння (а не механічного запам'ятовування) інформації такою мірою, якої потребує характер певної самостійної роботи; і, нарешті, найбільш складний етап читання – **аналіз твору**, заснований на вмінні попередньо формулювати питання, які вимагають особливого пояснення в процесі роботи з книгою, читати вдумливо й розмірено, простежувати послідовність ходу думок автора, логіку його доказів, встановлювати зв'язки між окремими елементами тексту, виділяти ключові інформаційні дані й визначати різницю між ними та ілюстративними прикладами, зіставляти однорідні факти, які висвітлені в різній літературі, взаємодоповнювати їх, піддавати перевірці спірні положення; порівнювати точки зору декількох авторів щодо однієї проблеми, користуватися довідковими виданнями, у тому числі словниками, для уточнення невідомих термінів і понять, критично й творчо сприймати будь-який твір, що стимулює процес формування самостійного мислення.

Обов'язковим елементом читання студентами наукової та спеціальної літератури є **ведення записів**. Це сприяє кращому засвоєнню фактичного матеріалу, дає можливість зберегти його в зручному для використання вигляді. Записи повинні бути якнайповнішими, зручно складеними, розташованими таким чином, щоб наочно демонструвати логічні зв'язки та ієрархію понять. Досягти цього можливо за допомогою системи заголовків і підзаголовків, ключових слів, абзаців, нумерації окремих понять. Вести записи бажано на одній стороні аркуша, що дозволить прискорити їхній пошук і систематизацію, робити додаткові текстові вставки, ефективно використовувати під час роботи над доповідями, рефератами, іншими навчальними завданнями. Існує безліч видів записів, які можуть практикуватися студентами під час самостійної роботи. Серед них найбільш ефективними є наступні.

Анотація (від лат. annotation – примітка, позначка) – **короткий виклад змісту книги, статті або окремого текстового фрагмента з їхньою критичною оцінкою**. Складання анотації часто не вимагає глибокого ознайомлення зі змістом книги, однак і при поверхневому перегляді студент повинен вміти виділяти головні цілі дослідження, його ключові моменти, кінцеві

висновки. Анотуванню притаманні лаконічність й чіткість формулювань. Уміння складати анотації має велике значення при виконанні такого виду самостійної роботи, як **підготовка бібліографічних оглядів**, які дозволяють виявити, вивчити й проаналізувати історіографічну базу тієї чи іншої проблеми. При цьому важливо, щоб студент умів не тільки анотувати знайдені наукові праці, але на підставі анотацій визначати спільні та відмінні риси цілей і досліджень, пріоритетних напрямків, зроблених висновків наукових точок зору.

План – форма запису при читанні, яка відображує зміст і структуру книги й дозволяє легко відновити в пам'яті її головні положення.

Розрізняють:

простий план, що передбачає умовний поділ тексту на закінчені частини, виділення ключових думок, їх коротке формулювання й запис під нумерацією; незважаючи на стислість, простий план повинен бути значно докладнішим за поданий у книзі зміст і містити чітке формулювання ключової думки відповідного текстового фрагмента,

розгорнутий план, найбільш змістовний і зручний для подальшого відтворення отриманих знань. Він вимагає виділення з кожної значенневої частини тих окремих положень, що уточнюють головне; формулювання пунктів може бути досить розгорнутим, навіть тезовим, допускається використання найбільш яскравих цитат; при цьому основні пункти нумеруються римськими цифрами, а підпункти – арабськими. Крім загального плану можуть складатися плани окремих частин книги, наприклад, у тому випадку, коли видання не є однорідним за змістом збірки наукових статей, періодика тощо.

Тези (від греч. thesis – положення) – **коротко сформульовані головні положення навчального посібника, наукової або науково-популярної роботи, документального матеріалу (а також лекції, доповіді, повідомлення).** Необхідною умовою для складання тез є досить повне засвоєння змісту книги, чітке розуміння її домінуючих ідей і висновків. Складати тези треба в логічній послідовності, відповідно до черговості викладення в

книзі авторських думок. У самих тезах, як правило, не повинні використовуватися фактичні дані, проте у тих випадках, коли в книзі поряд з фактичним матеріалом зустрічаються різного роду міркування, потрібно відокремити їх один від одного, для того щоб при ознайомленні з кожною тезою бачити, чи обґрунтована вона конкретними фактами або обмежується лише суб'єктивними поясненнями дослідника.

Конспект (від лат. conspectus – огляд) – *один з найпоширеніших видів записів, який передбачає письмовий огляд основних думок будь-якої друкованої роботи, а також лекції, доповіді, промови.*

Найбільш простою формою конспекту є **текстовий конспект**, що вимагає від студентів глибокого ознайомлення з певним твором або його фрагментами, виділення ключових положень і фіксування їх у писемній формі.

Крім цього, у ряді випадків рекомендується складати так званий **формалізований конспект**, де всі записи вносяться в заздалегідь підготовлені таблиці, що особливо ефективно при підготовці єдиного конспекту за декількома джерелами і порівнянні їх окремих даних.

Різновидом формалізованого конспекту є **запис у формі відповідей** на заздалегідь підготовлені питання, що забезпечують вичерпні характеристики однотипних історичних подій. Подібний конспект також дуже зручний при зіставленні різноманітних характеристик одного явища.

Слід зазначити, що при виявленні в тексті фактичних розбіжностей, хронологічних помилок і подібних різночитань необхідно обов'язково відзначити їх у конспекті. Якщо ж вони перевірені за допомогою інших джерел, результати роботи також рекомендується зафіксувати (зробити це найкраще на полях або у формі приміток чи підрядкових виносков).

Словник термінів – *вибірковий запис спеціальних історичних термінів, які зустрічаються в науковій літературі, з їх детальним поясненням.* Складати словник слід за абеткою, що значно полегшить користування ним. Встановлюючи значення

незнайомого терміна за допомогою довідкових видань, студентові необхідно чітко усвідомлювати багатоваріантність значеннєвих відтінків деяких слів і навчитися самостійно виявляти потрібне значення відповідно до контексту проблеми, що досліджується. Крім того, корисно простежувати етимологію слів іноземного походження. При цьому важливо фіксувати незнайомі слова і їх значення не тільки на папері, але й у пам'яті, що значно збагатить лексикон, зробить мову більш грамотною і професійною. Самостійна робота з термінологією повинна проводитися регулярно і перетворитися врешті-решт на усвідомлену звичку.

Хронологічна таблиця – фіксування найбільш значимих історичних дат з метою чіткого уявлення хронологічної послідовності історичного розвитку цивілізацій, держав, народів. В ідеалі, таблиця повинна відображати власне історичну дату, назву історичної події та її наслідки (при цьому варто уникати хаотичного ведення таблиці, строго дотримуючись хронології). Таким чином, правильно складаючи таблицю, студент не тільки самостійно створить своєрідний наочно-довідковий матеріал, але й закріпить отримані навички конспектування навчального матеріалу, розширить словниковий запас, систематизує і поглибить знання.

Самостійна робота з навчально-науковою літературою вимагає від студентів ще однієї важливої навички – навички ***складання бібліографії з певної проблеми***, що вкрай необхідно при написанні реферату або доповіді, оскільки є одним з початкових, підготовчих етапів цих видів самостійної роботи. Складання бібліографії потребує від студента вміння працювати в довідкових відділах бібліотек, вільно орієнтуватися в системі каталогів, користуватися бібліографічними виданнями, розбиратися в особливостях оформлення бібліографічних даних, систематизувати їх відповідно до тематичних нюансів.

Студент повинен навчитися чітко розпізнавати характер літератури, бачити принципову різницю між навчальними посібниками, науковими дослідженнями (історіографією) та

історичними джерелами, цілеспрямовано прагнути до складання якісно багаті, насиченої різноманітними виданнями всіх рівнів бібліографії.

Значно поліпшить студентські роботи використання іноземної літератури, як перекладної, так і оригінальної (але остання доцільна лише у тому випадку, якщо студент вільно володіє іноземною мовою). Неприпустимо обмежувати бібліографічний аналіз історичної теми винятково навчальними виданнями.

Одним з найважливіших вимог роботи з бібліографією є правильне *оформлення бібліографічного списку*, який складається або за абеткою, або за порядком згадування книги в тексті письмової роботи. Нумерація списку – наскрізна, при цьому список літератури іноземними мовами складається окремо.

1.2. Аналіз і характеристика історичних джерел

Робота з історичними джерелами – невід’ємна частина процесу вивчення історичних дисциплін, яка значно збагачує уявлення про історичні епохи, яскраво передає характерний колорит минулих часів, допомагає ретельніше засвоїти вузлові проблеми курсу. Мета цього виду самостійної роботи:

- посилити значення історичного факту та емоційність його сприйняття, привернути до нього особливу увагу студентів, зробити найбільш переконливим і таким, що легко запам’ятовується;
- підвищити наукову доказовість начального матеріалу;
- поглибити знайомство студентів (особливо студентів непрофільних вузів) з першоджерелом як історичним пам’ятником, основою історичних знань;
- виробити у студентів науковий підхід до історичного документу, вміння аналізувати, критикувати, порівнювати джерела, використовувати їх для обґрунтування та аргументації висновків.

Проте, робота з джерелами виправдовує себе лише тоді, коли вони органічно включаються до системи історичних знань, що формуються. Кількість і зміст документів, а також методика їх використання безпосередньо залежать від ступеня підготовленості

студентів до роботи з ними, саме тому складність відповідних завдань повинна зростати поступово.

Перший етап роботи з документом – початковий, коли джерело використовується студентом як своєрідна ілюстрація, підтвердження або доповнення історичних фактів документальними фрагментами, головним чином, оповідальними та описовими. Причому вперше даючи подібні завдання, викладач повинен обов'язково пояснити терміни „першоджерело”, „історичне джерело”, „критика джерела”, визначити місце й роль документів у пізнанні історичного процесу, методи джерелознавчого аналізу. На першому етапі студентам слід запропонувати самостійну роботу з не дуже складними за змістом, але яскравими та емоційними документами – мемуарами, епістолярними джерелами, статтями з дорадянських і радянських періодичних видань, окремими законодавчими актами, промовами тощо.

Другий етап передбачає самостійне вирішення завдань дедуктивного характеру на підставі джерела, тобто, працюючи з документом і спираючись на отримані знання, студенти повинні встановити такі факти, як хронологічні рамки (або загальну епоху), соціальну приналежність автора чи осіб, про яких йдеться, зробити спробу пояснити документальний факт за допомогою встановлених раніше причинно-наслідкових зв'язків. Подібна практика сприяє конкретизації загальних знань і розвитку історичного мислення.

Третій етап полягає в тому, щоб студенти на підставі першоджерела самостійно розкрили сутність будь-якої великої історичної події або важливого типового історичного явища, виявили їх суттєві ознаки й наслідки. У даному випадку студент має навчитися знаходити однотипні джерела та порівнювати їх з метою виявлення найбільш характерних рис проблеми, що досліджується, і складання чіткого уявлення про конкретний історичний факт.

Четвертий етап – найвищий ступінь роботи з документом, який передбачає формування у студентів уміння самостійно критично аналізувати історичні джерела, зокрема, знаходити в них неточності та розбіжності, доказово розвінчувати помилкові ідеї й

погляди. Слід пам'ятати, що важливою особливістю роботи з документами є врахування фактора об'єктивності історичного джерела. Необхідно чітко усвідомлювати, що найбільш тенденційними є мемуари, епістолярні джерела, документи радянського періоду. А такі види джерел, як релігійні тексти, літописи, твори усної народної творчості, мають певну частку вигадки, фантастичності, казковості, а отже інформація, яку вони містять, потребує від студента додаткової самостійної перевірки за допомогою інших видів джерел.

У трьох останніх випадках доцільно працювати з документами практичного призначення: державно-правовими актами, господарськими записами тощо. Слід особливо зазначити, що найскладнішими для використання є документи з історії духовної культури (релігійні тексти, твори давньоруської літератури й фольклору, наукові трактати) – складні за мовними особливостями, часто великі за обсягом, вони потребують відповідної адаптації і повинні вивчатися під ретельним контролем викладача. Але, з іншого боку, на підставі саме цих джерел можна і необхідно формулювати цікаві проблемні питання та творчі завдання, самостійне виконання яких допоможе студентам поглибити історичні знання, навчитися науково, образно, оригінально мислити.

1.3. Написання рефератів

Одним з найпоширеніших видів самостійної роботи студентів при вивченні курсу історії є написання *реферату* (від лат. *referre* – доповідати) – *письмової роботи науково-дослідницького характеру, в якій досить стисло, оглядово викладається сутність певного наукового питання* (за іншим визначенням, *реферат – це письмовий аналіз теми*).

Головним завданням цього виду самостійної роботи є формування у студентів початкових вмінь і навичок наукового дослідження. До зазначених навичок і вмінь належать такі:

Вміння обґрунтувати актуальність теми, що вивчається, – прослідкувати ступінь її наукового висвітлення, віднайти можливий зв'язок між минулими й сучасними історичними подіями

та процесами, виявити корисні історичні уроки і на підставі цього переконливо довести необхідність наукового дослідження проблеми.

Складання бібліографії з обраної наукової теми, тобто складання якнайповнішого списку відповідних історичних джерел та літератури. Причому в роботах подібного рівня не рекомендується обмежуватися лише навчальною літературою (підручниками, посібниками або методичними розробками), а обов'язково слід ознайомитися з кількома спеціальними науковими або науково-популярними дослідженнями, що підвищить якісний рівень реферату, його наукову цінність.

Глибоке вивчення історичних джерел – знаходження найбільш яскравих документальних підтверджень тим фактам, що викладаються в рефераті, ретельний аналіз та оцінка відповідних документів.

Аналіз історіографії – виділення головних напрямків дослідження наукової проблеми та її ключових аспектів, які вивчалися науковцями в різні часи й періоди (традиційно виділяють дорадянську, радянську, сучасну українську і російську, а також зарубіжну історіографію), з'ясування існуючих наукових поглядів, порівняння різноманітних точок зору щодо проблеми та їх оцінка.

Систематизація й узагальнення фактичного матеріалу – накопичення необхідного обсягу інформації відповідно до теми і структури реферату, відбір найбільш переконливих і вагомих даних, розташування їх у певній хронологічній і тематичній послідовності.

Аргументоване та логічне викладення особистих думок у письмовій формі. Головною умовою досягнення логічності під час написання реферату є чітке розуміння студентом мети, головних напрямків і кінцевого результату свого дослідження. Робота повинна бути переконливою, містити органічний зв'язок між окремими питаннями, а також між кожним з них і всією темою в цілому. Обов'язково потрібно використовувати різноманітні види аргументів та доводів: порівняння, зіставлення, посилення на джерела і т. д.

Формулювання практичних рекомендацій – це своєрідне проектування історичного досвіду на аналогічні ситуації сьогодення. Воно особливо доцільне у випадку дослідження питань, що стосуються актуальних проблем сучасності, свідками яких є самі студенти (наприклад, внутрішньої і зовнішньої політики України, її політичних перспектив, вітчизняних і світових соціально-економічних питань, розвитку міжнародних взаємовідносин тощо). Самостійне проведення аналогій між подіями, спроби окреслити історичні уроки і навіть можливі шляхи запобігання та подолання ймовірних помилок викликають зацікавленість студентів, надають їм захоплюючий шанс виступити в ролі істориків-експертів.

Робота над рефератом має бути послідовною, з чітким урахуванням **її головних етапів**, які передбачають:

- обрання теми дослідження,
- складання плану реферату,
- виявлення джерельно-історіографічної бази обраної проблеми,
- конспектування літератури і підбір цитат, які необхідно вписувати точно (а іноді й дослівно), із зазначенням сторінок розташування в тексті,
- власне написання реферативного дослідження.

Як правило, **обсяг реферату** коливається від 15 до 25 друкованих сторінок і не повинен перевищувати максимальну межу.

Структура реферату виглядає таким чином:

а) вступ, який містить обґрунтування теми і хронологічних меж, цілі роботи, огляд історіографії та джерел,

б) змістовна частина, де розкриваються ключові питання дослідження,

в) заключення, яке містить головні висновки автора,

г) список літератури, що була використана,

д) додатки, які не є обов'язковими, але іноді можуть бути доцільними і оформлятися у вигляді таблиць, схем, ілюстрацій.

Слід особливо підкреслити, що сьогодні, коли дуже широко застосовуються новітні електронні інформаційні джерела, зокрема

комп'ютерні навчальні програми та мережа *Internet*, необхідно максимально обережно ставитися до так званих „банків рефератів”, які вони пропонують. У більшості випадків такі реферати мають низьку якість, містять суперечливі висновки, безліч фактичних, логічних, стилістичних, граматичних помилок, викривлюють цитати і прізвища історичних постатей. Саме через це студенти повинні відповідально ставитися до використання подібної інформації і ретельно перевіряти її за допомогою інших, більш авторитетних, джерел. Крім того, подібні реферати не оформлені відповідним чином і не витримані структурно. Саме через це механічне використання готових рефератів неприпустиме, не може вважатися повноцінною самостійною роботою, не приводить до позитивних навчальних результатів і не дає права студенту претендувати на високу оцінку.

Обов'язковим етапом роботи над рефератом є його *захист*, який також вважається різновидом самостійної роботи і передбачає коротке викладення студентом головного змісту свого дослідження та відповіді на запитання викладача (якщо захист відбувається під час індивідуальної консультації) або на питання студентів, коли реферат захищається на семінарському занятті. У ході захисту легко визначити ступінь обізнаності автора у досліджуваній темі та рівень його теоретичної підготовки, вміння публічно відстоювати власну точку зору. Відповідно до цих критеріїв і оцінюється реферат.

1.4. Підготовка доповідей

В організації самостійної роботи студентів з історії особливе місце займає *доповідь – порівняно коротке повідомлення (на 5–10 хвилин), що є доповненням і розвитком головних питань навчального курсу з історії та практикується переважно під час семінарського заняття.*

Методичне значення доповіді полягає в тому, що під час роботи над нею у студентів формуються й розвиваються:

- ◆ вміння працювати над спеціальною історичною літературою,
- ◆ здатність аналізувати й узагальнювати фактичний матеріал,
- ◆ навички полемізувати та відстоювати особисту точку зору,

◆ культура мовлення.

Матеріалом для доповіді можуть служити фрагменти спеціального історичного дослідження, історичного джерела, стаття періодичного видання і навіть розділ підручника. По-суті, принципи підготовки доповіді дуже схожі на підготовку реферату: ті ж самі етапи роботи, практично та ж сама структура. Всі вимоги, які ставляться до реферату (огляд і оцінка історіографії та джерел, логічність і послідовність викладення, переконливість доказів, обов'язкові висновки) безпосередньо стосуються і якісної доповіді.

Проте є й *особливість роботи над доповіддю*, яку одночасно можна вважати її найбільшою складністю, – на чітке й виразне викладення змісту проблеми студенту надається дуже короткий відрізок часу. Саме через це неабиякого значення набуває необхідність розвивати і вдосконалювати *культуру мовлення та ораторські здібності*. Незалежно від аудиторії, розповідь доповідача, насамперед, має бути грамотною, логічно і послідовно виваженою. Не слід перевантажувати її невиправданими статистичними і хронологічними даними, зайвими фактичними подробицями, що заважає слухачам легко сприймати нову для них інформацію. Бажаним є образне подання доповіді – наповнення її цікавими фактами, яскравими, влучними цитатами, використання наочного матеріалу (карт, портретів історичних діячів, репродукцій картин, створених за історичною тематикою).

Доповідач повинен чітко контролювати свою поведінку під час промови, обмежувати жестикуляцію, виключити з мови слова-бур'яни, слідкувати за кількістю і тривалістю пауз, загальною динамічністю мови. Більш ефективно володіти культурою та естетикою доповідача студенту, безумовно, буде зручніше під керівництвом викладача.

По закінченні доповіді доцільно обов'язково влаштувати її обговорення, під час якого самостійна робота на семінарі набуває вже колективного характеру і студенти (при наймі найсильніші й найактивніші з них) підключаються до обговорення проблеми, яку виклав доповідач, зокрема: задають додаткові питання, полемізують із доповідачем щодо суперечливих або незрозумілих питань, оцінюють якість й рівень доповіді, надають загальну

рецензію (як правило, рецензентів доцільно призначати заздалегідь, оскільки для її підготовки студентіві потрібно ознайомитися із доповіддю і всебічно проаналізувати результати роботи). Самостійна робота студентів з обговорення доповіді також повинна оцінюватися відповідним чином в залежності від активності слухачів.

Протягом навчального року рекомендується розпланувати самостійну роботу таким чином, щоб кожен студент встиг виступити із доповіддю декілька разів. Це дозволить накопичити оцінки і враховувати їх при виведенні підсумкових балів або виставленні так званих „автоматів” за навчальний курс.

Слід особливо підкреслити, що даний вид самостійної роботи є важливим не тільки у навчальній діяльності, але й має значення для професійної підготовки майбутніх фахівців, оскільки розвиває у молодих людей навички публічних виступів, дозволяє впевнено відчувати себе перед великою аудиторією, підвищує рівень гуманітарної освіченості.

1.5. Проведення дискусій

Ефективним і цікавим елементом організації навчального процесу у вищих навчальних закладах є *дискусія* (від лат. discussio – дослідження, розбір) – *вид самостійної роботи студентів, під час якої відбувається колективне обговорення певного суперечливого питання або проблеми з метою виявлення їх сутності, протиріч, наукової трактовки, шляхів подолання.*

Модель навчання у дискусії сприяє формуванню таких важливих навичок, як аргументація, аналіз, виявлення причинно-наслідкових і міжпредметних зв'язків, комунікативних здібностей. Крім того, регулярна участь у диспутах виховує культуру публічних виступів.

Для проведення академічної дискусії на належному рівні необхідна ретельна попередня підготовка студентів і контроль за опануванням ними навчального матеріалу з боку викладача.

Дискусії проходять успішно, якщо студенти-учасники розуміють і дотримуються чітко встановлених правил проведення дискусії, які допомагають їм вчитися користуватися своїми правами

і відчувати відповідальність за слова та думки. Найбільш суттєвими є наступні **правила проведення дискусій**:

1. Зацікавленість темою, що обговорюється.
2. Досконале володіння всіма її аспектами за рахунок самостійно здобутої навчальної інформації.
3. Уважне вислуховування опонента.
4. Уникання одночасного висловлювання кількох учасників.
5. Ясне і стисле формулювання тверджень.
6. Чітке дотримання теми обговорення.
7. Обмін думками.
8. Залучення до диспуту всієї аудиторії.
9. Висловлювання поваги до всіх точок зору.
10. Дотримання регламенту, чіткий контроль за тривалістю і кількістю виступів.

Існують різноманітні **форми організації дискусій**, які дозволяють не тільки розвивати у студентів певні вміння та навички, але і стимулюють живий інтерес до навчальної дисципліни, носять захопливий, а інколи певною мірою і розважальний характер, готують молодь до подальшої професійної діяльності, яка дуже часто передбачає публічні виступи. У вищих навчальних закладах, перш за все, доцільно влаштовувати наступні види дискурсів:

а) практикум, який застосовується при аналізі історичної ситуацій і допомагає досягти повного розуміння причин і механізму прийняття в минулому складних історичних рішень. Під час практикуму рекомендується органічно поєднувати усну і письмову самостійну роботу, наприклад, одночасно з обговоренням студенти можуть заповнювати таблиці й фіксувати в конспективній формі проблеми, переваги і недоліки суперечливих історичних явищ.

б) дискусія в стилі ток-шоу сполучає в собі переваги лекції і дискусії в групі, дає можливість чітко висловити різні точки зору щодо заданої теми і передбачає наявність обмеженої групи активних учасників і широкої, але більш пасивної групи глядачів, які також мають право висловлювати власну думку або ставити питання учасникам бесіди. Для проведення подібних дискусій

бажано обирати більш цікаві, популярні наукові теми, актуальні для сучасної молоді, зокрема ті, що пов'язані з сучасним історичним розвитком України.

в) структуровані дебати – натхненний британськими парламентськими дебатами метод змагання між двома командами з метою викласти самостійно здобуту інформацію, виграти підтримку аудиторії і знайти рішення проблеми шляхом безпосереднього і вільного обговорення. Крім формування навичок комунікації, структуровані дебати дозволяють студентам оволодіти мистецтвом суспільних переговорів та аргументації, лояльного прийняття різних думок, дотримання певних правил у відношенні до партнера як до колеги з іншою думкою чи ідентичністю.

Для стимулювання зацікавленості студентів у підготовці дискусії та активної участі в ній викладач повинен ретельно розробити і вдосконалити **систему оцінки студентів-учасників**. Відповідно до положень Болонської спілки це має бути певна сума балів. Причому оцінюватися повинні будь-які позитивні дії студента під час обговорення: кожне висловлення в дискусії, визначення власного ставлення до дискусійного питання, надання інформації, що ґрунтується на фактах, які отримані протягом підготовчого етапу, зауваження з даної теми, уточнюючі запитання, проведення аналогій, вміння слухати, тактовні зауваження під час гострих моментів дискусії, залучення до дискусії пасивного учня. Все це гарантує високу активність учасників і дозволяє зацікавити обговоренням максимальну кількість студентів. І навпаки, бали віднімаються за переривання оратора, монополізування дискусії одним доповідачем, висловлення несуттєвих зауважень, повторення інформації, вже внесеної до дискусії іншим учасником, агресивну поведінку.

Приклад сценарію дискусії

Тема: НАТО й Україна: чи потрібно Україні відмовитися від статусу позаблокової держави?

Мета: Усвідомити існування даної проблеми; виявити історичні аспекти її виникнення; сформулювати й обґрунтувати свій погляд на цю політичну проблему; прийти до компромісного

рішення. Змоделювати ситуацію соціально-політичних розбіжностей.

Час: академічна година.

Завдання: Розбитися на дві групи. У першій – прихильники ідеї вступу України до НАТО, у другій – їх опоненти. Обговорити в групах це питання і сформулювати свої основні аргументи.

Інструкції: Кожна група захищає власну точку зору.

Хід дискусії: Представники груп роблять аргументоване повідомлення за темою, захищаючи свою позицію; обговорюють кожен пункт з використанням контраргументів; нарешті, групи міняються позиціями і шукають аргументи на захист іншої точки зору.

Оцінка обговорення: ”Які аргументи найбільш вагомі? Чому? Яку позицію було важче відстоювати? Чому? Чи дійсно це спосіб вирішення соціально-політичних проблем? Чому ви обрали ту чи іншу позицію? Що Вас змусило цю позицію змінити? Які нові знання Ви одержали під час обговорення?”

Висновок: Сприймання наявності інших точок зору. Розуміння труднощів у досягненні компромісу при особистій зацікавленості. Формулювання обома групами учасників орієнтовних шляхів вирішення цього суперечливого питання.

1.6. Розв’язання проблемних і творчих питань

Даний вид самостійної роботи практикується на всіх етапах вивчення курсу “Історії України” при первинному (ознайомчому) етапі, закріпленні та узагальненні отриманих знань, при подальшому оперуванні ними.

Як правило, для самостійного вирішення студентами проблемних питань відводиться час на практичних заняттях. Головною метою цього є максимальна активізація мислення студентів, перетворення семінару з механічного викладення фактичного матеріалу в динамічний, цікавий пізнавальний процес.

Проблемне завдання може стосуватися або всієї теми, що вивчається, або її окремої частини, або дрібного, проте надто цікавого, історичного факту. Протягом заняття перед студентами можна ставити декілька конкретних проблемних запитань, які

потребують самостійного осмислення, що допоможе більш глибоко осмислити тему в цілому.

Суттєво важливим є питання про *час постановки проблеми* для самостійного розв'язання її студентами, бо саме це впливає на характер пізнавальної діяльності – сприйняття та осмислення.

Можливим є варіант постановки декількох проблемних питань *на початку семінарського заняття* – це одразу ж мобілізує студентів, спонукає їх напружено й уважно слідкувати за ходом обговорення теми семінару, бути готовими у будь-який момент самостійно знайти позитивне рішення проблемної ситуації, активно брати участь в її вирішенні.

Постановка проблеми *наприкінці семінару* стимулює більш глибоке осмислення матеріалу, сприяє його кращому закріпленню, дозволяє перевірити ступінь засвоєння студентами теми, що обговорювалася. Однак на сприйняття навчального матеріалу в даному випадку проблемні завдання матимуть лише непрямий вплив.

Нарешті, проблемні питання можуть ставитися *протягом усього семінару*, що особливо ефективно стимулює самостійне мислення студентів.

До речі, право ставити проблемні питання не є пріоритетом викладача. Студентам також можна запропонувати самостійно виділити і сформулювати проблему з подальшим її вирішенням, таким чином обсяг самостійної роботи на семінарі подвоїться.

Постановка перед студентами проблеми, що потребує вирішення, формулювання проблемної ситуації під час обговорення теми семінарського заняття – це вихідна позиція для проведення *евристичної бесіди* (від грец. *heurisko* – знаходжу) – *методу навчання, який передбачає теоретичне дослідження наукового питання на підставі системи логічних прийомів і сприяє розвитку активного мислення*. Головні цілі евристичної бесіди полягають:

- підвести студентів до осмисленого і переконливого рішення проблемної ситуації,

- навчити їх „мислити голосно” – надавати оцінку подіям, порівнювати історичні факти, аргументовано, переконливо відстоювати власну точку зору,

- спростити засвоєння матеріалу, який осягається через мислення (історичні поняття, закономірності суспільного розвитку тощо),

- розвинути здібність до самостійного історичного мислення,

- викликати та зміцнити інтерес до історії.

Структура евристичної бесіди включає чотири головні компоненти:

- формулювання проблемного питання (причому викладачеві доцільно робити це разом зі студентами);

- правильне чи помилкове рішення проблеми, його обґрунтування та можливу дискусію між студентами;

- виправлення помилок і пошук позитивного вирішення проблеми;

- самостійне підведення студентами остаточних підсумків бесіди на підставі встановлених фактів.

Вирішення проблемних питань слід обов’язково поєднувати з іншими видами самостійної роботи, зокрема навчальними посібниками, картами, таблицями, художніми творами, що спрощує знаходження правильного рішення, актуалізує необхідні знання, демонструє зв’язки між історичними подіями та явищами і, врешті-решт, робить відповідь студентів логічною, аргументованою та образною.

До постановки проблемних питань як методу навчання слід удаватись на кожному семінарському занятті. Лише регулярне використання цього виду самостійної роботи може бути корисним для студентів і приведе до формування в них потрібних навичок та умінь.

Дуже актуальними й корисними для навчального процесу також є **творчі завдання**.

Їх особливість полягає в тому, що вони потребують самостійного ознайомлення не тільки зі спеціальною, але і з різноманітною додатковою літературою – монографіями,

енциклопедіями, путівниками, науковою й популярною періодикою, літературними творами тощо. У такий спосіб студенти залучаються до процесу активного читання, підвищують рівень свого загального культурного розвитку.

Як правило, творчі завдання націлені на здобуття більш широкої інформації, що виходить за межі офіційної навчальної програми і охоплюють усі сфери історичної науки – політичну і соціальну історію, історію культури і військові справи, етнографію, допоміжні історичні дисципліни (геральдику, нумізматику, ономастику, антропологію) тощо. Під час виконання творчих завдань студент перетворюється на допитливого пошукача, який самостійно знаходить і відбирає необхідні наукові дані. Тим самим здійснюється формування інтелектуальної особистості з розвиненим кругозором.

Методичне значення творчих завдань полягає ще й у тому, що, самостійно виконуючи їх, студенти максимально активізують свій розумовий потенціал – проводять вибірковий аналіз історичних фактів, встановлюють причино-наслідкові зв'язки, обґрунтовують висновки, виходячи з власних характеристик та оцінок, намагаються робити наукові припущення, пропонують шляхи вирішення гострих історичних помилок і запобігання аналогічних трагедій на сучасному етапі історичного розвитку, намагаються виявити принципові особливості життя й побуту людей різних епох, критикують і розвінчують діяльність історичних діячів як з позицій минулого часу, так і з позицій сьогодення, а також на практиці застосовують традиційні навички, які розвиваються у студентів під час навчання. Можна впевнено констатувати і той факт, що регулярне виконання творчих завдань сприяє розвитку у студентів творчого мислення, творчого підходу до вивчення історії, посилює зацікавленість історією.

Слід особливо зауважити, що під час розробки творчих завдань важливо чітко усвідомлювати роль і місце історії України у всесвітньому історичному процесі, причетність українського народу до значних подій світового значення, їх органічний, міцний взаємозв'язок. Виходячи з цього, завдання не повинні

обмежуватися суто вітчизняними історичними подіями, а мають відображати широке коло наукових аспектів, але, безумовно, в контексті української історії. Тільки таким чином можна уникнути штучної ізоляції студентів від розуміння універсальності історичного знання, максимально посилити розвиваючий акцент, підготувати справжніх ерудитів (втім подібна рекомендація повинна враховуватися і під час організації інших видів самостійної роботи).

1.7. Характеристика художньої літератури і творів мистецтва за історичною тематикою

Процес вивчення історії буде більш різноманітним і цікавим за умов застосування самостійної роботи студентів з так званими „предметами художнього циклу” – творами художньої літератури, живопису, кіномистецтва, театральними постановами, які сприяють більш повному й глибокому розкриттю змісту історичного матеріалу, що вивчається.

Безумовною *їх перевагою і методичним значенням* є те, що вони:

- ▲ виконують функцію своєрідного наочного посібника,
- ▲ дозволяють емоційно сприймати навчальний матеріал,
- ▲ допомагають відчувати, пережити, „побачити” історичну дійсність,
- ▲ стимулюють розвиток уяви,
- ▲ розвивають образність мови,
- ▲ посилюють виховну функцію історії,
- ▲ формують особисте відношення до історичних подій та постатей,
- ▲ встановлюють міжпредметні зв’язки,
- ▲ підвищують загальний інтелектуальний рівень студентів.

Існують різні *шляхи залучення творів мистецтва і художньої літератури для самостійної роботи студентів, а саме:*

а) *ілюстративне використання окремих художніх епізодів, фрагментів, епітетів*, які особливо яскраво ілюструють

історичний факт, під час відповіді на семінарських заняттях з метою підвищення аргументації та емоційності викладення базового історичного факту. Причому студент може використовувати як уже відомі йому твори, так і раніше невідомі, що значно посилює складність і користь самотійного пошуку необхідної інформації.

б) *самотійний історичний аналіз певного художнього твору*, в якому найбільш яскраво і переконливо відображені реальні події та явища. Викладення результатів даного аналізу рекомендується робити в письмовій формі, зокрема, в рефераті, проте короткі висновки можна оформити і як усну доповідь.

в) *порівняльний аналіз декількох художніх творів* однакових за тематикою, але різних за часом створення, ідеологічним підтекстом тощо (наприклад, порівнювати твори радянської та сучасної української літератури). Цей вид самотійної роботи доцільно здійснювати у письмовій формі, оскільки він передбачає своєрідне дослідження.

Оскільки практично всі твори художнього циклу містять у собі художню вигадку і не завжди об'єктивно відображують історичну дійсність, слід пам'ятати, що будь-які форми самотійної роботи з ними потребують обов'язкової перевірки за допомогою наукових фактів.

Проте не рекомендується обмежуватися суто науковим аналізом твору мистецтва, а й загострити увагу студентів на його художньо-емоційному значенні. Питання „Що відображує твір?“, „Які думки й почуття він викликає?“, „За допомогою яких художніх засобів автор виразив головну думку свого твору?“ не є другорядними і сприяють більш досконалому аналізу творів мистецтва, збагачують уявлення студентів про колорит епохи, особливості світосприйняття діячів культури минулих часів.

Методично правильна організація цього виду самотійної роботи не тільки допоможе студентам проілюструвати й закріпити фактичний матеріал, а й дозволить розширити обсяг загальноосвітніх знань, якими повинна володіти культурна людина, розвинути почуття прекрасного, вміння бачити, трактувати,

аналізувати твори мистецтва і, взагалі, активізувати естетичну функцію вивчення історії.

1.8. Організація і проведення екскурсій

Навчальна екскурсія (від лат. *excursio* – вилазка) – це форма навчально-виховної роботи, яка дозволяє організувати безпосереднє вивчення історичних явищ і подій у музеях та історичних місцях і може ефективно використовуватися в організації самостійної роботи студентів.

Метою екскурсій є пізнання історії, формування світогляду, виховання патріотизму.

Екскурсії виконують важливі функції наочності, оскільки факти, висновки, узагальнення пов'язані з безпосереднім спостереженням студентами справжніх історичних об'єктів та експонатів – у цьому **специфіка** пізнавальної діяльності та емоційного сприйняття навчального матеріалу через екскурсії. Таким чином, пізнання історичного минулого через сприйняття й осмислення пам'яток і речей минулих часів, а також дійсної сучасності – **сутність навчальної екскурсії**.

Науково-педагогічні можливості навчальної екскурсії полягають у тому, що вона дозволяє:

- активізувати пізнавальну діяльність,
- удосконалити розвиток мислення та уяви,
- стимулювати зацікавленість молоді історичним минулим свого народу,
- конкретизувати історичні поняття,
- залучити різноманітні джерела історичних знань,
- найкращим чином репродукувати історичні обставини та реконструювати минуле,
- встановити зв'язок між давнім і сучасним життям,
- розширити кругозір,
- підвищити культурний рівень студентів,
- сприяти патріотичному й естетичному вихованню молоді.

Екскурсія вважається гнучкою формою занять, яка легко трансформується залежно від тематичного обсягу дисципліни,

навчального навантаження, ступеня загальноосвітньої підготовки аудиторії. Проте традиційно методисти рекомендують дві головних **форми екскурсій**.

1. Навчальні екскурсії є обов'язковими для студентів, оскільки проводяться замість семінарського або лекційного заняття і присвячені окремій програмній темі з курсу історії, а тому потребують відповідної насиченої музейної експозиції.

2. Позанавчальні екскурсії не входять до академічного навчального часу, є додатковими заняттями і можуть проводитися в невеличких краєзнавчих музеях, музеях навчальних закладів, залах бойової слави, біля історико-культурних пам'ятників, на місцях історичних подій.

Саме позанавчальні екскурсії найзручніше використовувати для самостійної роботи студентів, проте і навчальні екскурсії прийнятні для її активного застосування.

Можна виділити наступні **етапи самостійної роботи студентів під час екскурсійних занять**:

■ **попередня бесіда** викладача з теми, місця й мети екскурсії, яка передбачає обов'язкове опитування студентів відносно їх поінформованості щодо історії та експозиції музею;

■ **надання студентам спеціальних завдань** (як індивідуальних, так і колективних), зокрема, самостійно здобути загальну інформацію стосовно екскурсійної теми, знайти й проаналізувати відповідні історичні джерела та уривки з художньої літератури, встановити головні віхи життя й діяльності історичних постатей, підготувати питання, що потребують особливого роз'яснення тощо;

■ **самостійна робота студентів під час екскурсії** – це конспектування розповіді екскурсовода, формулювання риторичних запитань, виділення істотних сторін побаченого, зіставлення музейних речей з документальними описами, замальовки й фотографування експонатів;

■ **підсумкова (післяекскурсійна) робота студентів** передбачає оглядові доповіді, колективне обговорення на підставі питань чи завдань відповідно до теми екскурсії, письмові звіти,

організацію мінівиставок студентських фотографій і малюнків з коментарями та історичними довідками.

Самостійна робота під час реалізації екскурсійного методу навчання може полягати й у *проведенні екскурсій особисто студентами*, що потребує серйозної підготовки й особливої допомоги та контролю з боку викладача. Слід виділити *ключові умови*, за якими проводиться подібна робота.

1. Кандидати на роль екскурсоводів повинні обиратися з категорії найбільш підготовлених, встигаючих студентів.

2. Екскурсійний матеріал має бути невеликий, присвячений конкретній історичній темі, стислий за хронологією та тематикою, оскільки проведення екскурсії по всій музейній експозиції студентам, як правило, не під силу.

3. Попереднє самостійне вивчення студентом - „екскурсоводом” відповідної літератури та джерел.

4. Перевірка викладачем рівня підготовки студента до самостійного проведення екскурсії шляхом індивідуальної бесіди, консультацій, різного роду опитувань.

Навчальні екскурсії не повинні обмежуватися лише накопиченням у студентів наочних уявлень. Їх кінцева мета – розкриття сутності історичного явища, його закономірностей, освоєння складних питань, а тому потрібно пов’язати різноманітні експонати з яскравою розповіддю про епоху, людей, їх настрої, смаки, звичаї, і цьому значною мірою сприяє самостійна підготовка студентів.

1.9. Самостійна робота студентів в інформаційній мережі Internet

Однією з головних задач сучасної вищої освіти є комп’ютеризація, реалізація якої потенційно сприяє підвищенню якості навчання. Мережа електронних засобів комунікації передбачає можливості вільного доступу до різноманітних інформаційних джерел і задоволення зростаючих інформаційних потреб сучасної молоді шляхом залучання усіх ресурсів міжкультурного спілкування. З інноваційними технологіями

навчання сьогодні пов'язані реальні перспективи підготовки у вищій школі України конкурентоспроможних фахівців. Комп'ютер – універсальний навчальний засіб, він дає доступ до Інтернету, можливість користуватися віртуальними бібліотеками, музеями, інформаційно-пошуковими системами тощо. Саме через це в сучасних українських вузах потрібно активно поширювати новий тип культури – інформаційний.

Одним з актуальних завдань при вивченні курсу історичних дисциплін є виховання у студентів здатності удосконалювати і розвивати практичні уміння з оволодіння новими інформаційними технологіями і за їх допомогою самостійно здобувати необхідні знання.

Налагодити ефективну самостійну роботу студентів з використанням інноваційних технічних засобів, зокрема дозволяє Internet, який сприяє:

- ▲ стимулюванню пізнавальної діяльності студентів,
- ▲ успішному засвоєнню ними програм навчальних дисциплін,
- ▲ розширенню інформаційного простору,
- ▲ зміцненню вміння користуватися сучасними інноваційними розробками.

При цьому можна практикувати наступні *форми самостійної роботи з інформаційними технологіями*:

1. Пошук інформації в мережі – користування базами даних, інформаційно-пошуковими та інформаційно-довідковими системами, автоматизованими бібліотечними системами, електронними журналами тощо;

2. Організацію діалогу в мережі – використання електронної пошти (за її допомогою можна, наприклад, влаштовувати віртуальні дискусії), користування графічними редакторами синхронних і відстрокованих телеконференцій та ін.;

3. Створення тематичних web-сторінок – використання html-редакторів і графічних редакторів.

Але найбільш оптимальним сьогодні вважають такий вид організації самостійної роботи студентів, як *web-квест* – розроблений у 1995 р. у державному університеті Сан-Дієго дослідниками Б. Доджем і Т. Марчем *вид дослідницької*

діяльності, для виконання якої студенти здійснюють самостійний пошук інформації в мережі за вказаними адресами з метою найкращого розподілу навчального часу, здобуття фактичних даних, розвитку критичного мислення, здібностей до аналізу, синтезу, оцінки отриманих знань.

По-суті, web-квест є своєрідною web-сторінкою і повинен складатися з таких елементів:

- *вступ*, де зазначаються терміни проведення певної самостійної роботи і задається вихідна ситуація;

- *завдання різного ступеня складності для самостійного виконання*;

- *посилання на ресурси мережі*, які надають можливість знайти і „скачати” необхідний матеріал: електронні адреси, тематичні чати, книги або методичні посібники, що знаходяться в бібліотеках (деякі ресурси вже можуть бути скопійовані на web-квест і таким чином заощаджується студентський час);

- *поетапний опис процесу виконання певного завдання* з поясненням принципів переробки інформації, допоміжними питаннями, що натякають на правильні рішення, причинно-наслідковими таблицями, схемами, діаграмами;

- *висновки*, які містять орієнтовні результати виконання завдання, шляхи подальшої самостійної роботи із зазначеної теми і ті галузі, де можливо застосувати отримані результати і навички.

Web-квести можуть бути:

- *короткостроковими*, тобто розрахованими на 1–3 сеанси; вони мають за мету елементарне придбання знань з певної теми (при достатньому рівні комп’ютеризації вузу їх можна влаштовувати навіть протягом семінарського заняття);

- *довгостроковими* (від одного тижня до двох місяців), спрямованими на розширення й уточнення понять, глибокий аналіз отриманих знань, їх трансформацію й оволодіння матеріалом настільки, щоб самостійно створювати та ускладнювати завдання для роботи за темою. Проте цей вид web-квесту є можливим виключно за наявності у більшості студентів групи персональних комп’ютерів, об’єднаних у локальну мережу, тому що подібна самостійна робота може бути тільки позааудиторною. Оскільки

тривалі web-квести переважно розглядаються як колективна діяльність і застосовуються в мінігрупах, рекомендується перетворити її на захоплюючу, цікаву навчальну діяльність. Так, можна запропонувати студентам обрати певні ролі (відомого політичного діяча – голови держави, опозиційного лідера, полководця, розвідника, а також історика-науковця, журналіста тощо) і вирішувати історичні питання саме з цих позицій.

Приклад довгострокового web-квесту.

Тема: „Місце, роль і перспективи України у Співдружності Незалежних Держав (СНД)”.

Учасники web-квесту (9 студентів): „Президент України”, „Президент Росії”, „міністри іноземних справ обох держав”, „лідери парламентських фракцій Верховної Ради”.

Мета: довести соціально-економічну і політичну доцільність або недоцільність членства України в СНД.

Головні дії учасників: а) віртуальні переговори і листування між „представниками верховної влади” України й Росії щодо обраної проблеми, б) обговорення її на „засіданні Верховної Ради” і висловлювання позицій „керівниками” парламентських фракцій стосовно членства нашої держави в СНД з використанням найбільш переконливої аргументації, яка потенційно притаманна певній фракції, в) улаштування міжфракційних дебатів. Робота студентів повинна базуватися на самостійно здобутих історичних даних, а також на допоміжній науковій інформації з економіки, політології, соціології, географії, міжнародного права тощо.

Висновки: встановлення позитивних і негативних результатів членства України в СНД, полярних точок зору щодо проблеми та причин цих розбіжностей, окреслення шляхів досягнення компромісу між Україною і Росією та запобігання міжнародної напруги в майбутньому, доведення зацікавленості України та держав СНД у зміцненні різнобічних зв'язків у будь-якому форматі співробітництва.

Взагалі, **форми web-квесту** можуть бути дуже різними. Найпопулярнішими є:

◆ самостійне створення студентами бази даних за певною навчально-науковою проблемою,

- ◆ написання інтерактивної історії окремої історичної події,
- ◆ створення документа, в якому аналізується складне наукове питання,
- ◆ інтерв'ю on-line з віртуальним персонажем – історичною постаттю, політичним або науковим діячем (запитання і відповіді студент розробляє самостійно),
- ◆ створення своєрідного мікросвіту, в якому студенти можуть пересуватися за допомогою гіперпосилань, моделюючи фізичний простір.

Регулярне практичне застосування всіх видів самостійної роботи з використанням новітніх інформаційних технологій не тільки підвищить інтелектуальний рівень студентів, а й збагатить їх професійні навички, допоможе в майбутньому краще адаптуватися до вимог сучасного ринку праці.

2. ОРГАНІЗАЦІЯ І КОНТРОЛЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Самостійна робота студентів буде ефективною лише за умов її кваліфікованої організації та реалізації в освітньому процесі як цілісної системи, що охоплює всі етапи навчання у вищих навчальних закладах.

Головною метою так званої „*організаційної стратегії*” є створення прийнятних психолого-дидактичних умов для розвитку інтелектуальної ініціативи, самостійного наукового мислення та відповідальності студентів під час будь-якої навчальної діяльності як в аудиторії, так і поза нею; формування у них навичок самоорганізації та самовиховання з тим, щоб і в подальшій професійній діяльності вони були спроможні постійно підвищувати власну кваліфікацію.

Домінуючим принципом організації самостійної роботи є така індивідуальна робота всіх студентів, при якій вони переходять від формального і досить пасивного виконання ними навчального навантаження до пізнавальної активності з формуванням особистої думки під час вирішення проблемних і творчих питань.

Пріоритетна роль в організації самостійної роботи студентів належить викладачеві. **Педагогічний компонент** – це та частина викладання, яка є найбільш значущою у підготовці майбутніх фахівців. Саме педагоги створюють атмосферу підвищеного психологічного комфорту, що, в свою чергу, позитивно впливає на процес освоєння знань.

Сучасний викладач не може виконувати лише звужені функції, тобто зводити їх виключно до пояснення нового матеріалу та оцінки виступів студентів. **Початковим етапом викладацької діяльності** є намагання зацікавити студентів власною дисципліною. Необхідно завжди пам'ятати, що історія дуже емоційна наука, яка не просто вивчає події минулого, але охоплює героїчні, драматичні, навіть трагічні сторінки розвитку людства, і підкреслити це, яскраво продемонструвати студентам все розмаїття історичного знання повинен саме викладач. Тільки від його вміння образно, емоційно і разом з тим, науково й аргументовано подати фактичний матеріал безпосередньо залежить увага і любов студента до навчального предмета. Але досягти подібного результату неможливо, якщо викладач-історик не є особистістю, інтелектуалом, цінителем літератури, музики, живопису, людиною енциклопедичних знань з ораторськими здібностями, власним поглядом на речі, оригінальним мисленням, тонким почуттям гумору, тактичною і делікатною.

Домінуючим напрямком діяльності викладача повинно стати встановлення відносин міцного співробітництва між ним і студентами – основи високої результативності в отриманні знань, умінь і навичок. Співучасть викладача в пізнавальній діяльності студентів, спільне планування самостійної роботи з урахуванням найдрібніших її нюансів неодмінно сприятимуть підвищенню якості навчання. Справжній педагог-професіонал повинен чітко усвідомлювати, що має працювати не з абстрактною аудиторією слухачів, а з кожною конкретною особистістю, враховуючи її сильні й слабкі сторони, індивідуальні здібності та схильності з метою побачити і розвинути найкращі якості своїх вихованців.

Одним з перших кроків на шляху результативної організації самостійної роботи студентів є її чітке, раціональне **планування**,

яке доцільно здійснювати окремо від офіційних навчальних планів і програм. Згідно з загальноприйнятими освітніми стандартами, на позааудиторну роботу традиційно відводиться $\frac{1}{2}$ навчального часу студента, проте подібний норматив не завжди відповідає реальним вимогам сучасної вищої школи. Через це саме викладач, у тісному співробітництві з кафедрою та деканатами, повинен скласти такий організаційний план, який би враховував найдрібніші нюанси індивідуальної роботи зі студентами, причому в контексті особливостей навчального процесу і загального обсягу навчального навантаження, що характерні для певного закладу вищої освіти.

План самостійної роботи повинен бути досить докладним і містити:

- перелік видів і форм самостійної роботи, що практикуються протягом всього терміну вивчення дисципліни,
- кількість та обсяг завдань для самостійної роботи,
- строки їх виконання,
- кількість і час проведення відповідних контрольних заходів.

Під час розробки плану доцільно надати **експертну оцінку** складності завдань і термінів їх виконання, яка обґрунтована власним досвідом викладача. Тільки за таких умов можна уникнути формального ставлення студентів до самостійної діяльності та чітко регламентувати час, який витрачається на виконання кожного завдання. Такий підхід набуває особливого значення при роботі зі студентами, які погано встигають, а тому потребують до себе більш скрупульозної уваги з боку викладача. Саме тому, поряд із складанням загального плану індивідуальної роботи, бажано окремо розробляти відповідні плани для роботи зі „слабкими” студентами з більш м’якими вимогами щодо складності, обсягу й термінів виконання завдань.

Не менш важливою складовою процесу організації самостійної роботи у вузі є **фактор стійкої мотивації**, коли викладач переконливо обґрунтовує і практично підтверджує необхідність і корисність самоосвіти, створюючи у студентів психологічне підґрунтя для плідної, активної діяльності. Найсильнішою мотивацією слід вважати:

- підготовку до подальшої професійної кар’єри;

■ практичну корисність роботи, що виконується (з одного боку, її результати можуть бути використані викладачем у навчальних курсах, у методичному посібнику або публікації, про що обов'язково повідомляють студента; з іншого боку, він сам може використати якісно виконане завдання з суспільно-політичного курсу, включивши його результати до кваліфікаційної чи дипломної роботи за спеціальністю (це може бути, наприклад, біографічний нарис, історична довідка про наукове відкриття або технічну інновацію тощо);

■ участь студентів у творчій діяльності: в науково-дослідній та методичній роботі кафедри, в навчальних олімпіадах і конкурсах, науково-теоретичних конференціях;

■ так звану „інтенсивну педагогіку” – введення до навчального процесу активних методів, насамперед, ігрового тренінгу (зокрема, з використанням новітніх комп'ютерних технологій, мультимедійних засобів – курсів на лазерних дисках, WEB-курсів, віртуальних бібліотек, Internet, дистанційного навчання), який базується на організаційно-дієвих іграх, що дозволяють всебічно дослідити проблему або окремий науковий об'єкт, виділити головні протиріччя, змоделювати можливу ситуацію, прийняти антикризове рішення;

■ моральну зацікавленість у формі „суспільного визнання”, тобто прагнення зайняти лідерську позицію в групі, на курсі, в навчальному закладі;

■ „привабливість” самостійної роботи, внесення своєрідного „меркантильного” акценту: заохочування студентів-відмінників стипендіями, преміями, додатковими балами, оцінками - „автоматами” за модульний контроль або іспит (але ж поряд з тим необхідно вводити й санкції за погане навчання, невчасно та неякісно виконані завдання);

■ використання таких форм контролю, які створюють у студентському колективі атмосферу змагання (рейтинг, накопичувальні оцінки, тестування, нестандартні екзаменаційні процедури) і спонукають до самовдосконалення;

■ особистість викладача, але лише в тому випадку, коли він є висококваліфікованим фахівцем, справжнім професіоналом, інтелектуально розвиненою, цікавою, творчою людиною.

Кінцевим результатом мотивованого роз'яснення студентам доцільності самостійної роботи в процесі навчання є чітке розуміння ними не того, *що* вони хочуть отримати, а *як* цього досягти, тобто орієнтованість не на процес, а на результат навчання – саме такий підхід є показником правильно сформульованої і втіленої на практиці викладачем мотивованої аргументації.

Введення Болонської системи та активізація у вищій школі самостійної роботи студентів потребує не лише відповідної реорганізації навчального процесу, а й модернізації всієї навчально-методичної документації, розробки нових дидактичних підходів для глибинного самостійного засвоєння наукового матеріалу. У зв'язку з цим збільшується та частина роботи викладачів, яка знаходить відображення в навчально-методичній діяльності. Її метою є створення цілісного комплексу *методичного забезпечення* навчального процесу, який відповідає вимогам часу, враховує всі елементи модернізації сучасної вищої освіти і складається з таких елементів:

- ▲ текстів лекцій,
- ▲ навчальних посібників,
- ▲ методичних розробок з організації та проведення семінарських занять, колоквиумів, дистанційного навчання, загальних методичних посібників щодо організації самостійної роботи в цілому,
- ▲ банків завдань для самостійного виконання,
- ▲ банків моделюючих, „тренажерних”, завдань (причому необхідні нові покоління подібних тренажерів),
- ▲ програм для самоконтролю,
- ▲ автоматизованих навчальних та контролюючих систем,
- ▲ інформаційних баз дисципліни або групи споріднених дисциплін.

Крім того, всі робочі програми з історичних дисциплін доцільно доповнювати окремими розділами, в яких би містилися методичні вказівки щодо виконання програмного навантаження,

цілей, завдань, кінцевих результатів курсу, головних напрямків самостійної роботи.

Дуже важливо враховувати той факт, що багато студентів сьогодні мають персональні комп'ютери, тому традиційні методичні матеріали необхідно продублювати електронними версіями, тоді робота буде виконуватися в зручній для вихованців час, у звичному для них темпі, підвищиться їх спроможність самостійно отримувати знання, навички й уміння. Взагалі, сучасний вищий навчальний заклад повинен бути забезпечений відповідною матеріально-технічною базою – комп'ютерами, множинною технікою, комфортними методичними кабінетами для індивідуальних занять.

Особливої уваги потребує процес створення **змістовного методичного підґрунтя для дистанційного навчання**, яке докорінно відрізняється від традиційних навчально-методичних розробок. Різноманітні медіатехнології, відео- й аудіопрोगрами, посібники та довідкові матеріали на електронних носіях мають бути створені за єдиними принципами, для яких насамперед характерні інтерактивність, модульність, чітка структура та взаємозв'язок окремих елементів, насиченість практичними прикладами та ілюстраціями, адаптованість завдань і прикладів, наявність елементів аналізу й оцінки ефективності, синтез змісту, взаємодоповнюваність різних елементів. Обов'язковою вимогою є те, що всі дистанційні навчальні програми повинні супроводжуватися детальними методичними поясненнями і рекомендаціями щодо самостійного виконання завдань.

Важливою складовою високорезультативної самостійної роботи студентів є **активні методи її контролю**, який здійснюється виключно викладачем і повинен відповідати багатьом принципово важливим вимогам.

Традиційно у вищій школі практикуються наступні **види контролю**:

1. Попередній („вхідний”) контроль знань і вмінь студентів, який проводиться на початку вивчення дисципліни. Як правило, він може бути у вигляді тесту або стислих питань й охоплювати широкий „хронологічний простір” з метою перевірки загальної

підготовки студентів (особливо першокурсників), рівень їх інтелектуального розвитку.

2. Поточний контроль дозволяє регулярно відслідковувати якість засвоєння фактичного, зокрема, лекційного, матеріалу і здійснюється переважно на семінарських заняттях у формі усних опитувань (це можуть бути або оперативні опитування, або “веєрні” експрес-опитування), доповідей (як індивідуальних, так і колективних), захисту реферату, результатів самостійного дослідження, теоретичних домашніх завдань, невеличких письмових робіт.

3. Проміжний контроль практикується по закінченні вивчення великого розділу курсу і в умовах Болонської системи здійснюється як **модульний контроль**, який може мати форму міні-іспиту, колоквиуму, комп’ютерного тестування, контрольної роботи.

4. Самоконтроль повинен проводитися особисто студентом під час підготовки до контрольних заходів протягом усього часу вивчення дисципліни. Причому в сучасних умовах самоконтроль доцільно здійснювати за допомогою комп’ютера з використанням спеціальних тестів чотирьох рівнів засвоєння, кожен з яких містить певну кількість питань з кожної теми. Подібне тестування може бути як індивідуальне, так і парне, здійснюється у позааудиторний час і має забезпечуватися відповідним методичним підґрунтям у вигляді навчально-контролюючих систем, які дозволять студентові самостійно контролювати рівень засвоєння матеріалу. Результати тесту спочатку оцінює комп’ютер, а потім студенти вибірково “захищають” (підтверджують) їх у бесіді з викладачем під час семінарського заняття та індивідуальної консультації.

5. Підсумковий контроль проводиться з метою оцінки результатів навчання на певному освітньому (кваліфікаційному) рівні або на окремих його завершених етапах і включає семестрові заліки та іспити. Студент вважається допущеним до семестрового контролю виключно за умов виконання всіх видів робіт, передбачених навчальним планом. Вищий навчальний заклад може встановлювати для студентів індивідуальні терміни складання

заліків та екзаменів, а при використанні модульного контролю екзамени можуть не проводитися взагалі.

6. У деяких випадках доцільно практикувати **контроль остаточних знань і вмінь** через деякий час після закінчення вивчення дисципліни, з метою перевірки рівня та якості викладання навчального матеріалу і ступіня засвоєння студентами, шляхом проведення своєрідних фронтальних контрольних робіт в окремих студентських групах або в цілому на потоці.

Слід особливо підкреслити, що ступінь викладацького контролю безпосередньо залежить від рівня успішності студентів і максимально збільшується щодо тих студентів, які погано встигають. В останньому випадку слід частіше практикувати індивідуальні консультації, детальне роз'яснення механізмів вирішення того чи іншого завдання, аналізу зроблених помилок, а у разі необхідності – спільне вирішення окремої проблеми, проведення додаткових аудиторних занять згідно зі спеціально розробленими програмами.

Форми контролю за виконанням самостійної роботи студентів (опитування, самостійні та контрольні роботи, захист рефератів, колоквиум, залік, іспит тощо) також відрізняються різноманітністю, випробувані часом і успішно виправдовують своє призначення вже протягом тривалого періоду. Проте модернізація й удосконалення освітнього процесу вимагає втілення новітніх досягнень сучасної методики. Одним з них слід вважати **тестовий контроль**, методичні переваги якого слід розглянути докладніше.

З погляду сучасних методистів, тестування допомагає більш чітко прослідкувати структуру знань студентів і на підставі цього переоцінити методичні підходи до вивчення дисципліни, індивідуалізувати процес навчання, активізувати самостійну роботу. Розв'язання тестових завдань дозволяє студентові самому перевіряти і контролювати рівень власної підготовки. Вважається, що тестовий контроль відрізняється найвищим ступенем об'єктивності, дозволяє чітко диференціювати студентів за рівнем їх знань і навичок, прогнозувати темпи й результативність навчального процесу, надає можливість підібрати індивідуальні завдання з урахуванням особливостей кожного студента. Дуже

зручним є *комп'ютерне тестування*, яке чітко фіксує помилки і практично виключає можливість необ'єктивної оцінки результатів тесту. Окрім цього, студентові надається можливість удосконалити навички володіння сучасними інформаційними технологіями.

Як правило, тестування розраховане на декілька спроб, і якщо студент не отримав позитивного результату після першої спроби, він має право на повторний контроль, отримавши спочатку необхідні підказки, які роз'яснюють логіку завдання.

Поряд із традиційними контрольними формами, в сучасній вищій школі активно впроваджується більш прогресивна та виправдана в нових умовах організації навчального процесу *рейтингова система контролю*, яка спрямована на підвищення ритмічності самостійної роботи студентів протягом семестру, активізацію їх пізнавальної діяльності шляхом стимулювання творчої активності. І хоча рейтинг вимагає збільшення навантаження викладачів за рахунок додаткової роботи зі структурування змісту дисципліни, розробки завдань різного рівня складності тощо, він разом з тим дозволяє краще розкрити педагогічні можливості, втілити провідні ідеї щодо вдосконалення навчального процесу. Слід зауважити, що при реалізації рейтингових систем найбільш придатним та ефективним вважається саме тестування.

Взагалі, у будь-якому разі контроль за виконанням самостійної роботи повинен відповідати загальним вимогам і, зокрема, має бути:

- *нормованим*, тобто кінцеву оцінку необхідно виводити з урахуванням усіх досягнень і недоліків самостійної роботи студента, його ініціативності, відповідальності, кількості виконаних і невиконаних завдань,

- *знеособленим*, незалежним від особистих якостей студента та ставлення до нього з боку викладача (іноді для досягнення об'єктивного результату оцінку знань може зробити сторонній викладач або комісія у складі кількох викладачів кафедри),

- *регламентованим*, а саме: таким, що чітко відповідає певним термінам виконання, порушення яких призводить до зниження залікового балу,

● *індивідуальним*, оскільки саме він дозволяє приділити максимальну увагу окремому студенту, ретельно виявити слабкі та сильні сторони його підготовки, надати необхідні консультації навчального, методичного і навіть психологічного характеру.

Важливим стимулюючим фактором у навчанні і сьогодні залишається *оцінка роботи студентів*. Проте підходи і погляди щодо неї зазнали деяких змін. Як і раніше, в сучасних вузах іноді використовується чотирибальна система оцінки, але із розповсюдженням Болонського процесу вона поступово змінюється на бальну.

Під час розробки шкали оцінки результатів самостійної роботи студентів потрібно окремо оцінювати кожне завдання, враховуючи рівень його складності, додавати додаткові бали за логічність мислення, аргументацію, аналіз історичних джерел, визначення і порівняння типових історичних фактів, висловлення власної точки зору щодо історичного явища, вміння провести паралель між минулим і сучасністю, здатність спрогнозувати можливий альтернативний розвиток історичних подій.

При цьому студенти обов'язково мають бути ознайомлені з головними критеріями оцінки їх знань, у тому числі з „пільговими” та „штрафними” балами, що стимулюватиме їх до підвищення результатів власної роботи.

3. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ВИКОНАННЯ СТУДЕНТАМИ

3.1. Теми рефератів

1. 1. Історія України в дослідженнях Д. Дорошенка і М. Костомарова.
2. 2. Погляди М.Грушевського щодо самобутності історії України.
3. 3. Історична література про роль варягів у Давньоруській державі.
4. 4. Київська Русь і Візантія: характер взаємовідносин.
5. 5. Хрещення Київської Русі.
6. 6. Історичний портрет Володимира Великого.

7. 7. Монголо-татарське нашествя в історії України.
8. 8. Історичний портрет Данили Галицького.
9. 9. Українські землі у складі Великого князівства Литовсько-Руського.
10. 10. Грюнвальдська битва та її значення.
11. 11. Україна XVI ст. очима іноземців.
12. 12. Історичні версії й легенди щодо заснування міста Харкова.
13. 13. Гетьман Б.Хмельницький.
14. 14. Переяславська Рада.
15. 15. Полтавська битва.
16. 16. Гетьман Іван Мазепа в оцінках сучасників і нащадків.
17. 17. Петро I і Україна.
18. 18. Вплив ідей Великої Французької революції на українське суспільство.
19. 19. Приєднання Криму до Росії.
20. 20. Вітчизняна війна 1812 р. та Україна.
21. 21. Декабристський рух в українській історії.
22. 22. Кримська війна 1853–1856 рр.
23. 23. Селянська реформа 1861 р.
24. 24. Сторінки історії України у творчості Т.Шевченка.
25. 25. Царська династія Романових.
26. 26. Революційний рух XIX ст. в Україні.
27. 27. Історичний портрет П.А.Столипіна.
28. 28. Україна в роки Першої світової війни.
29. 29. Брусиловський прорив.
30. 30. Історичний портрет імператора Миколи II (Романова).
31. 31. Створення та діяльність Української партії соціалістів-революціонерів.
32. 32. В.І.Ленін: людина, революціонер, політик.
33. 33. Соціал-демократичний рух в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст.
34. 34. Лютнева буржуазно-демократична революція 1917 р. в Російській імперії.
35. 35. Політичний портрет М.С.Грушевського.
36. 36. Центральна Рада: створення і діяльність.
37. 37. Історичні витоки українського парламентаризму.

38. 38. Жовтнева революція 1917 р.: задуми та реальність.
39. 39. Політичний портрет С.Петлюри.
40. 40. Громадянська війна 1917–1921 рр. в Україні.
41. 41. Перша столиця: Харків у 1919–1934 рр.
42. 42. Політичний портрет Й.В.Сталіна.
43. 43. Політика індустріалізації: мета, хід, підсумки.
44. 44. Колективізація в Україні: як це було.
45. 45. Репресії 30-х років ХХ ст. в Україні.
46. 46. Голодомор 1932–1933 рр.: причини та наслідки.
47. 47. Радянсько-німецькі відносини в 20–30-ті рр. ХХ ст.
48. 48. Радянсько-фінська війна 1939–1940 рр.: причини, хід, наслідки.
49. 49. Радянський рух опору на окупованій території України в період Великої Вітчизняної війни.
50. 50. Радянське підпілля на Харківщині за часів її окупації німецько-фашистськими загарбниками.
51. 51. Внесок українського народу в перемогу над фашистською Німеччиною та її союзниками.
52. 52. Українські міста-герої (Київ, Севастополь, Одеса, Керч).
53. 53. Радянські полководці-українці часів Великої Вітчизняної війни.
54. 54. Історичний портрет М.С.Хрущова
55. 55. В.М.Чорновіл: життя й доля.
56. 56. Політичний портрет Л.І.Брежнєва.
57. 57. П.Шелест і В.Щербицький: однорідність і полярність українських радянських політиків.
58. 58. Перебудова в СРСР: задуми і реальність.
59. 59. Чорнобильська катастрофа.
60. 60. Шляхи і долі української еміграції.
61. 61. Українські вчені та світова наука ХХ ст.
62. 62. Розпад СРСР: причини і наслідки.
63. 63. Політичний портрет Л.М.Кравчука.
64. 64. Місце України в сучасних міжнародних відносинах.
65. 65. Національно-державне будівництво в Україні на сучасному етапі.
66. 66. Україна у Співдружності Незалежних Держав.

67. 67. Становлення політичної системи сучасної України.
68. 68. „Помаранчева революція” та її вплив на суспільно-політичний розвиток України.
69. 69. Інтеграція вищої школи України до загальноєвропейської системи освіти.

3.2. Теми для виступів студентів з доповідями.

1. 1. Дореволюційна, радянська і сучасна наукова історична література про етногенез українців.
2. 2. „Руська Правда” Ярослава Мудрого.
3. 3. Військова організація Запорозької Січі.
4. 4. Козацько-селянські повстання кінця XVI – першої половини XVII ст.
5. 5. Гетьман П.Сагайдачний.
6. 6. Запорізька Січ та ісламський світ.
7. 7. Берестейська церковна унія та її наслідки.
8. 8. Києво-Могилянська академія.
9. 9. Історичний портрет Б.Хмельницького.
10. 10. Полковники Б.Хмельницького.
11. 11. Селянське питання в роки Української національної революції 1648–1676рр.
12. 12. Релігійне питання в роки Української національної революції 1648–1676 рр.
13. 13. Міжнародні зв’язки Української козацької держави за часів Хмельниччини.
14. 14. Історичне значення Української національної революції 1648–1676 рр.
15. 15. Історичні портрети українських гетьманів доби Руїни.
16. 16. Пилип Орлик та його Конституція.
17. 17. Ліквідація Запорозької Січі та подальша доля запорозького козацтва.
18. 18. Історія козацьких полків Слобожанщини.
19. 19. Кирило-Мефодіївське товариство – перша українська політична організація.
20. 20. Особливості селянської реформи 1861 р. в Україні.
21. 21. М.П.Драгоманов – вчений і політичний діяч.

22. 22. Політичні процеси в Галичині наприкінці XIX ст.
23. 23. Робітничий і селянський рух в Україні напередодні та за часів першої російської революції 1905–1907 рр.
24. 24. Столипінська аграрна реформа та її вплив на формування східної української діаспори.
25. 25. Український національний рух в роки Першої світової війни.
26. 26. Створення Української Центральної Ради.
27. 27. Політика уряду гетьмана П.Скоропадського в галузі культури.
28. 28. Білогвардійський рух на території України.
29. 29. Встановлення радянської влади в Україні.
30. 30. Розвиток кооперативного руху в Україні у 20-ті рр. XX ст.
31. 31. Голодомор 1921–1922 рр.
32. 32. Становлення тоталітарного режиму в СРСР.
33. 33. Українська інтелігенція в умовах тоталітарного режиму.
34. 34. Західноукраїнські землі в 20–30 рр. XX ст.
35. 35. Пакт Молотова – Рібентропа та його наслідки для України.
36. 36. Держава Карпатська Україна.
37. 37. Бойові дії на території України в 1941 р.
38. 38. Радянський рух опору в Україні в період німецько-фашистської окупації.
39. 39. Оборона та визволення Харкова від фашистських загарбників.
40. 40. Харківські політехніки в роки Великої Вітчизняної війни.
41. 41. Сталінські депортації народів.
42. 42. Збройна боротьба Української повстанської армії.
43. 43. Операція „Вісла”.
44. 44. Українські „шестидесятники”.
45. 45. Визначні представники українського дисидентського руху 70–80-х рр.
46. 46. Мовна ситуація в УРСР у 70–80-ті рр. XX ст.
47. 47. Соціально-економічні процеси в УРСР у 60–80-ті рр. XX ст.
48. 48. Національно-демократичний рух в Україні наприкінці 80-х – в першій половині 90-х рр. XX ст.

49. 49. Декларація про державний суверенітет України 16 липня 1990р. та її історичне значення.
50. 50. Утворення Співдружності Незалежних Держав.
51. 51. Політична система сучасної України.
52. 52. Конституційний процес першої половини 1990-х рр. в Україні.
53. 53. Кримська автономія: від протистояння до пошуку компромісу.
54. 54. Українське національне відродження 1990-х рр. ХХ ст.
55. 55. Лідери сучасної української політики.
56. 56. Приватизація в Україні та її наслідки.
57. 57. Європейський вибір України.
58. 58. Національний технічний університет „ХПІ”: історія та сучасність.

3.3. Проблемні питання і завдання

1. 1. Яка теорія щодо походження та праатьківщини східних слов'ян є найбільш обґрунтованою в історичній літературі? Наведіть аргументи на користь своєї позиції.
2. 2. Чому в Київській Русі було запроваджено саме християнство? Як це пояснюється в історичній літературі?
3. 3. У чому причини поразки руських князів від монголо-татарських загарбників?
4. 4. Як монголо-татарське панування вплинуло на економічний розвиток східнослов'янських народів?
5. 5. Охарактеризуйте відносини між польською королівською владою та українським козацтвом до середини XVII ст.
6. 6. Чи була неминучою Визвольна війна українського народу 1648–1654 рр.?
7. 7. У чому полягає значення Війська Запорізького в історії українського державотворення?
8. 8. Визначте соціальні та релігійні аспекти Визвольної війни 1648–1654 рр., обґрунтуйте їх вплив на процеси становлення Української козацької держави.

9. 9. Проаналізуйте причини поразки козацького війська під Берестечком.
10. 10. Чи є політичною помилкою Б.Хмельницького підписання в 1654 р. Переяславської угоди з Московським царством?
11. 11. Чи могла Україна зберегти ознаки власної державності в складі Російської імперії?
12. 12. Порівняйте процеси етнічної асиміляції козацької верхівки в Речі Посполитій та в Російській імперії.
13. 13. Чи був історичною закономірністю період Руїни? Відповідь обґрунтуйте.
14. 14. Чи була Україна наприкінці XVIII – на початку XIX ст. колонією Російської імперії?
15. 15. Де найсильніше відбувалося національне гноблення українців в австрійській чи російській частинах України? Де був вищим рівень соціально-економічного розвитку українських земель?
16. 16. У чому причини наступу царського уряду на національні права українського народу в 60–70-ті рр. XIX ст.?
17. 17. У чому полягають історичні причини революцій? Проаналізуйте їх на прикладі відомих вам революційних подій в Австро-Угорщині та Російській імперії.
18. 18. Чи можна вважати російську революцію 1905–1907 рр. такою, що зазнала повної поразки?
19. 19. Чому Перша світова війна була для українського народу війною братовбивчою?
20. 20. Порівняйте політику російської та австрійської військових адміністрацій в Галичині під час Першої світової війни.
21. 21. Дайте оцінку М.С. Грушевському-політику.
22. 22. Проаналізуйте політичні та соціально-економічні прорахунки Української Центральної Ради.
23. 23. Чи була альтернатива Жовтневим подіям 1917 р. у Російській імперії?
24. 24. Порівняйте погляди більшовиків та соціалістів-революціонерів на вирішення аграрної проблеми в Російській імперії.

25. 25. Чи були у Центральної Ради реальні можливості протистояти більшовицькій агресії?
26. 26. Дайте оцінку Брестському мирному договору 1918 р.
27. 27. Проаналізуйте політичну діяльність гетьмана Павла Скоропадського.
28. 28. Чи був спроможний уряд Директорії подолати політичну кризу в Україні? Обґрунтуйте свою відповідь.
29. 29. Визначте загальні причини поразки українських урядів 1917–1919 рр.
30. 30. У чому полягає історичне значення Української національної революції 1917–1921 рр.?
31. 31. Порівняйте головні елементи політики „воєнного комунізму” й нової економічної політики (неп).
32. 32. Чому було згорнуто нову економічну політику?
33. 33. Які причини проведення політики українізації та її наслідки?
34. 34. Проаналізуйте причини та наслідки „ліквідації куркульства як класу”.
35. 35. Охарактеризуйте результати індустріалізації в Україні.
36. 36. Чи можливо було уникнути Другої світової війни?
37. 37. Чи мав напад фашистської Німеччини та її союзників на Радянський Союз превентивний характер?
38. 38. В чому причини поразок радянської армії в 1941–1942 рр.?
39. 39. Порівняйте геополітичне становище України після закінчення Першої та Другої світових війн.
40. 40. Якими були наслідки Другої світової війни для України?
41. 41. Яке історичне значення мав вступ УРСР до Організації Об’єднаних Націй?
42. 42. Порівняйте головні причини голодоморів 1921–1922, 1932–1933 і 1946–1947 рр. в Україні.
43. 43. У чому причини посилення політичних репресій в Україні в повоєнне десятиліття?
44. 44. Виявіть суперечливості соціально-економічного розвитку України за часів хрущовської «відлиги».
45. 45. В чому особливості дисидентського руху в Україні?
46. 46. Визначте характерні риси брежнєвської „епохи застою”.

47. 47. Чи можна констатувати крах політики „перебудови”? Чи можливо було трансформувати радянський політичний режим?
48. 48. У чому причини розпаду СРСР?
49. 49. Визначте головні етапи становлення української державності.
50. 50. Чи можна вважати сучасну Україну демократичною державою?
51. 51. Чи можливе об'єднання сучасних православних церков України в єдину, соборну Українську православну церкву?
52. 52. Дайте визначення поняттю „громадянське суспільство”. Чи завершено його формування в Україні?
53. 53. У чому причини полярності політичних симпатій в українському суспільстві?
54. 54. Визначте причини та наслідки Помаранчевої революції в Україні.
55. 55. Визначте роль і місце України в сучасному світі.
56. 56. У чому полягають, на Вашу думку, головні уроки української історії?
57. 57. Які перспективи соціально-економічного і політичного розвитку України в ХХІ столітті?

3.4. Завдання для аналізу історичних джерел.

1. На підставі “Повісті временних літ” охарактеризуйте особливості мислення середньовічного історика.
2. Знайдіть у “Повісті временних літ” докази того, що Нестор-літописець був прихильником норманської теорії.
3. Спираючись на „Повість временних літ”, визначте характерні риси правління перших київських князів.
4. На підставі „Повісті временних літ” визначте причини народних повстань у Давньоруській державі.
5. Проаналізуйте розповідь Нестора-літописця про хрещення Русі.
6. Охарактеризуйте соціальну структуру населення Давньоруської держави за “Руською Правдою” Ярослава Мудрого.

7. 7. На підставі „Руської Правди” охарактеризуйте головні категорії і становище залежного населення в Київській Русі.
8. 8. Які права та привілеї мала київська знать (за “Руською Правдою” Ярослава Мудрого)?
9. 9. Чи можна вважати історичними джерелами літературні твори та витвори живопису? Відповідь аргументуйте.
10. 10. Дайте оцінку політичним поглядам Володимира Мономаха, спираючись на його “Повчання синам”. Чи відповідає позиція князя уявленням про ідеального керівника держави?
11. 11. Виявіть історичні події та процеси, що знайшли відображення в давньоруському літературному творі “Слово о полку Ігоревім”.
12. 12. Чи можна вважати українські народні казки історичним джерелом?
13. 13. Доведіть, що „Конституція” П.Орлика мала демократичний характер.
14. 14. На підставі родинного статуту „Домострой” охарактеризуйте соціальний статус російської жінки XVI–XVIII ст. Чи була принципова різниця між загальним статусом жінок у Росії та Україні?
15. 15. Користуючись Литовськими статутами, прослідкуйте та охарактеризуйте етапи закріпачення українського селянства.
16. 16. Ознайомтеся з листами Івана Мазепи до Марії Кочубей. Як вони відображають характер і внутрішній світ гетьмана?
17. 17. На підставі „Опису Харківського намісництва” охарактеризуйте головні напрямки економічного розвитку Слобожанщини наприкінці XVIII ст.
18. 18. На підставі „Опису Харківського намісництва” проаналізуйте соціальну і національну структуру населення Харкова та рівень культурно-освітнього розвитку міста наприкінці XVIII ст.
19. 19. Порівняйте програмні документи декабристів (“Руську правду” П. Пестеля й “Конституцію” М. Муравйова). Яким чином передбачалося вирішення національного питання в імперії, зокрема, доля України?

20. 20. Проаналізуйте політичні цілі членів Кирило-Мефодіївського товариства, спираючись на програмний документ організації „Закон Божій (Книга Буття українського народу)”.
21. 21. Коли з'явився новий вид історичних джерел – кіно-, й фотодокументи? Інформацію якого роду вони зберігають? Наведіть характерні приклади.
22. 22. З яких причин, на ваш погляд, мемуари вважаються найбільш тенденційними історичними джерелами, що потребують додаткової перевірки. Проілюструйте відповідь конкретними прикладами.
23. 23. Знайдіть у “Маніфесті 19 лютого 1861 р.” докази половинчастості селянської реформи Олександра II.
24. 24. Проаналізуйте “Височайший Маніфест від 17 жовтня 1905 р.”. Чи можливо було практичне втілення демократичних проєктів царського уряду в умовах того часу?
25. 25. Чи відображують I – IV Універсали факт зростання політичного радикалізму Центральної Ради?
26. 26. Спираючись на тексти Універсалів, проаналізуйте соціально-економічну політику Центральної Ради.
27. 27. На підставі II Універсалу виявіть і проаналізуйте протиріччя політичної позиції Центральної Ради.
28. 28. Проаналізуйте текст ультиматуму Раднаркомом РСФРР на адресу Центральної Ради. Чи обґрунтованими були звинувачення більшовицького уряду?
29. 29. Проаналізуйте „Декларацію про створення Союзу Радянських Соціалістичних Республік” (30 грудня 1922 р.) Чи діяли на практиці конституційні принципи співіснування союзних республік у наступні роки?
30. 30. На підставі Таємного протоколу пакту Молотова – Рібентропа дайте оцінку зовнішньої політиці СРСР наприкінці 30-х рр. XX ст.
31. 31. Дайте оцінку воєнним цілям А. Гітлера, викладеним у плані „Барбароса”.
32. 32. Порівняйте спогади режисера О. Довженка і письменника К.Симонова про перші дні Великої Вітчизняної війни.

33. 33. Чи відображує звернення Й. Сталіна до радянського народу 3 липня 1941 р. емоційний стан вождя? Аргументуйте відповідь і проілюструйте її цитатами з промови.
34. 34. Проаналізуйте Наказ № 227 („Ані кроку назад!"). Чи були виправдані репресивні засоби для вирішення кризової ситуації, що склалася в радянських військах до 1942 р.?
35. 35. Дайте оцінку доповіді М.Хрущова “Про культ особи Сталіна та його наслідки”. В чому її історичне значення?
36. 36. Порівняйте головні положення “сталінської” та “брежнєвської” конституцій. Чи відповідали вони радянській дійсності?
37. 37. Проаналізуйте роботу І. Дзюби “Інтернаціоналізм чи русифікація?”. У чому різниця між офіційною радянською точкою зору щодо національного питання та позицією відомого українського дисидента?
38. 38. За допомогою відповідних історичних документів спробуйте виділити головні етапи становлення незалежності української держави наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст.
39. 39. Охарактеризуйте права, свободи й обов’язки людини та громадянина, що зафіксовані в Конституції України 1996 р.
40. 40. Проаналізуйте „Універсал національної єдності” (3 серпня 2006 р.). Виявіть причини його підписання. Надайте оцінку програмі соціально-економічного й політичного розвитку України, викладеній у документі.

3.5. Творчі питання і завдання

1. 1. За допомогою відомих вам історичних фактів підтвердіть або спростуйте поширену думку про те, що історії притаманно повторюватися.
2. 2. Знайдіть докази того, що пережитки східнослов’янських язичницьких віри й обрядів збереглися дотепер?
3. 3. Спробуйте встановити, чи були історичні прототипи у персонажів давньоруських билин (Іллі Муромця, Альоші Поповича, Добрині Микитича, Володимира Красна Сонечка, Солов’я-розбійника, Тугарина-Змія).

4. 4. На підставі картини В.М.Васнецова „Богатирі” виявіть та охарактеризуйте головні елементи озброєння дружинників Київської Русі.
5. 5. Дайте визначення терміну „антропологічна характеристика народу”. Виявіть антропологічні особливості українців.
6. 6. Проаналізуйте відомі Вам твори образотворчого мистецтва Київської Русі. Чим пояснити відсутність у них світських рис? У чому полягають особливості традиційної живописної техніки давньоруських митців?
7. 7. За допомогою яких засобів давні архітектори добивалися ефекту світла, легкості та урочистості православних церков і храмів. Порівняйте „архітектурне обличчя” православних і католицьких релігійних споруд.
8. 8. Дайте оцінку ідеї реконструювання Десятинної церкви в Києві. Чи доцільно, на Вашу думку, відбудувати архітектурні пам’ятники давніх часів?
9. 9. Знайдіть історичні коріння слів і фразеологічних виразів, що й досі широко вживаються в українській та російській мовах (січень, гривня, урок, хата, сім п’ятниць на тижні (сім п’ятниц на неделе), бити байдики (бить баклуши), тьма тьмуца, рукоприкладство (приложить руку), азбука).
10. 10. Встановіть та охарактеризуйте домінуючі принципи «кодексу гідності» українських козаків.
11. 11. Спираючись на історичні джерела й наукові дослідження, визначте характерні риси козацького воєнного мистецтва.
12. 12. Прокоментуйте значення та походження головних елементів українського національного костюму.
13. 13. Поясніть походження назв вулиць та історичних місць Харкова (вул. Римарська, вул. Коцарська, вул. Клочківська, вул. Мироносицька, вул. Сумська, вул. Донець-Захаржевського, Бурсацький узвіз, Університетська гірка, Москальовка).
14. 14. Визначте історичні витoki традиції присвоювання містам власного герба. Що уособлює гербова символіка Харкова?
15. 15. Назвіть імена видатних харків’ян – діячів науки та мистецтва. Завдяки чому вони увійшли до історії?

16. 16. Встановіть історичне походження назв українських міст (Київ, Суми, Львів, Харків, Чернігів, Полтава, Миколаїв, Феодосія, Катеринослав).
17. 17. Складіть історичний портрет Івана Богуна. Чи поділяєте Ви думку польських хроністів про те, що український герой був справжнім середньовічним лицарем? Відповідь аргументуйте.
18. 18. Чи можна вважати, що в повісті “Тарас Бульба” М.В.Гоголь дотримувався історичної об’єктивності, відображуючи козацьку добу? Проілюструйте відповідь уривками з твору.
19. 19. Проаналізуйте художню трактовку постаті Богдана Хмельницького в творах українських письменників П.Загребельного “Я – Богдан” та І. Ле “Богдан Хмельницький”. Порівняйте її з історичними фактами життя гетьмана.
20. 20. Спираючись на реальні історичні факти, доведіть наявність ідеологічного підтексту в романі Н.Рибача „Переяславська Рада”.
21. 21. Проаналізуйте художній фільм польського режисера Єжі Гофмана “Вогнем і мечем” з позиції історика. Чи вдалося автору об’єктивно відобразити події Хмельниччини, показати життя козацтва?
22. 22. Чи поділяєте Ви погляди О.С.Пушкіна відносно гетьмана І.Мазепи, викладені в поемі „Полтава”? Дайте аргументовану відповідь.
23. 23. Чи можна беззастережно оцінювати постать гетьмана Івана Мазепи або як зрадника (радянська історіографія), або як героя та патріота (сучасна українська історіографія)?
24. 24. На підставі відомих вам художніх творів складіть історичний портрет діяча української культури (літератора, живописця, скульптора, архітектора) другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст.
25. 25. На підставі відомих вам художніх творів складіть історичний портрет українського дворянина першої половини ХІХ ст.
26. 26. Спираючись на джерела й художні твори, охарактеризуйте головні риси життя й побуту українського міського населення першої половини ХІХ ст.

27. 27. Які етнографічні свідоцтва про життя й побут українського народу містить повість М.В.Гоголя „Вечори на хуторі поблизу Диканьки”?
28. 28. За допомогою історичних джерел, наукової та художньої літератури визначте головні прояви етнічної самобутності населення Слобожанщини ХІХ ст.
29. 29. На підставі поеми М.В.Гоголя “Мертві душі” визначте та проаналізуйте головні прояви кріпацтва в Російській імперії першої половини ХІХ ст.
30. 30. Ознайомтеся з репродукціями картин Т.Г.Шевченка „Марія” (1840 р.), „Катерина” (1842 р.), „Селянська родина” (1843 р.), „Автопортрет (1848 р.). Яку історичну інформацію можна здобути завдяки цим творам образотворчого мистецтва?
31. 31. На підставі творів Т.Г.Шевченка доведіть, що видатному українському поетові були притаманні радикально-революційні політичні погляди.
32. 32. Які картини І.Рєпіна, на Ваш погляд, найбільш яскраво відображують соціальну диференціацію в Російській імперії другої половини ХІХ ст.? Надайте аргументовану відповідь.
33. 33. Ознайомтеся з репродукціями картин російського художника-баталіста В.А.Верещагіна. Які військові події відображені на його полотнах? Які емоції та думки вони викликають? Як склалася доля видатного митця?
34. 34. За допомогою наукової літератури доведіть або спростуйте твердження про те, що війни стимулюють розвиток науково-технічного прогресу.
35. 35. Визначте нові види озброєння, які були застосовані під час Першої світової війни.
36. 36. У чому, на Ваш погляд, полягає „імперський” характер творів сучасного письменника Б.Акуніна („Статський радник”, „Турецький гамбіт”, „Коронація”)? Чи вдалося йому об’єктивно показати кризові явища в Російській імперії другої половини ХІХ ст.?
37. 37. Уявивши себе в ролі вченого-історика, визначте головні етапи роботи над створенням умовного наукового дослідження

за темою “Історія Національного технічного університету “ХПІ”.

38. 38. Зробіть історичний аналіз роману М.А.Булгакова „Дні Турбіних”. Які прорахунки уряду гетьмана П.Скоропадського найбільш чітко висвітлені у ньому. Чи погоджуєтеся Ви із трактовкою М. Булгаковим подій 1918 р. в Україні?
39. 39. На підставі романів І. Ільфа та Є. Петрова “12 стільців” й “Золоте теля” (або художніх фільмів, знятих за мотивами цих романів) виявіть характерні риси життя і побуту “непманів” як особливого прошарку радянського суспільства 20-х рр. ХХ ст.
40. 40. У творах яких українських та російських письменників знайшов відображення період сталінізму? В чому їх історична цінність?
41. 41. Проаналізуйте змісту відомих вам сучасних кіно - й телефільмів, присвячених Великій Вітчизняній війні („У серпні 44-го”, „Штрафбат”, «Червона капела”, „На безіменній висоті”, „Перегін” та ін.), наведіть нові трактовки подій того часу.
42. 42. Дослідник В.Суворов („День «М»” , „Ледокол”) висунув гіпотезу про намагання керівництва СРСР на чолі з Й. Сталіним першими напасти на Німеччину і розпочати широкомасштабну війну за світове панування. Чи має підстави подібне твердження?
43. 43. З якими історичними подіями пов’язане створення таких пам’яток культури, як Золоті ворота в Києві, пам’ятник градоначальнику А.Е.Ришельє в Одесі, Самсонівська церква в Полтаві, пам’ятник Слави на Сапун-горі в Севастополі, пам’ятник І.Федорову у Львові, дзвіниця Успенського собору в Харкові, пам’ятник морякам Дунайської воєнної флотилії в Херсоні?

3.6. Теми для дискусій

1. 1. Роль і місце особистості та народу в історії.
2. 2. Які теорії походження людини є найбільш науково обґрунтованими?
3. 3. Норманська теорія походження Давньоруської держави: «за» і «проти».

4. 4. Історія боротьби українського народу за незалежність: прорахунки, здобутки, парадокси, уроки.
5. 5. Створення уніатської церкви: поразка або перемога політики окатоличення українського народу.
6. 6. Україна та Європа: історична спадщина політичних взаємовідносин.
7. 7. Царат і модернізація Російської імперії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.: охоронні тенденції та спроби реформ.
8. 8. Соціально-економічний розвиток України в першій половині ХІХ ст.: на шляху до "емансипації" та індустріального суспільства.
9. 9. Визначте і прокоментуйте можливі альтернативні шляхи суспільно-політичного розвитку України у 1917–1920 рр.
10. 10. Жовтневі події 1917 р. в Російській імперії: революція чи державний переворот?
11. 11. Поразка українських урядів 1917–1918 рр.: причини, наслідки, уроки.
12. 12. Політика «українізації» 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. : чи можна констатувати її абсолютний крах?
13. 13. Культ особи Сталіна: історична закономірність, випадковість чи парадокс?
14. 14. Україна у складі СРСР: рівноправна автономна союзна республіка чи колонія?
15. 15. Воєнний талант Г.К.Жукова: міфи і реальність.
16. 16. Радянський партизанський рух у період Великої Вітчизняної війни: досягнення, прорахунки, протиріччя.
17. 17. Вояки ОУН – УПА: зрадники чи герої?
18. 18. Події серпня 1991 р. в Москві: спроба державного перевороту чи державний переворот?
19. 19. Співдружність Незалежних Держав та Україна: доцільність і перспективи співробітництва.
20. 20. Зовнішня політика сучасної України: головні пріоритети і протиріччя.
21. 21. НАТО й Україна: перспективи співробітництва.

3.7. Теми екскурсій

1. 1. Первісна людина, скіфи і сармати, грецькі колоністи (Харківський історичний музей, Харківський музей природи).
2. 2. Слобожанщина в XVII–XVIII ст. (Харківський історичний музей).
3. 3. Історія Православної церкви в Україні (екскурсія по соборах і храмах Харкова; Харківський історичний музей).
4. 4. Розвиток українського мистецтва (Харківський художній музей).
5. 5. Українська архітектура XIX ст. (екскурсія по місту).
6. 6. Розвиток вищої школи в Харкові і харківське студентство в XIX ст. (Музей ХНУ ім. В.Н.Каразіна, музей НТУ „ХПІ”).
7. 7. Заснування Національного технічного університету „ХПІ” (Музей НТУ „ХПІ”).
8. 8. Харків у російських революціях початку XX ст. (екскурсія по місту; Харківський історичний музей).
9. 9. 1917–1920 рр. в Україні (Харківський історичний музей).
10. 10. „Розстріляне відродження” (Харківський літературний музей).
11. 11. Фашистський окупаційний режим на Харківщині (Харківський історичний музей).
12. 12. Розвиток української науки в 60–70-ті рр. XX ст. (Музей НТУ „ХПІ”).

ВИСНОВКИ

Самостійна робота як індивідуальна або колективна діяльність студентів в аудиторний та позааудиторний час без безпосередньої участі викладача є невід’ємною складовою навчального процесу, пріоритетним засобом оволодіння навчальним матеріалом, головним шляхом до самоосвіти, до формування всебічно розвинутої, творчої особистості, майбутнього висококваліфікованого фахівця. Ця форма навчальної діяльності дозволяє студентській молоді повною мірою проявляти ініціативу, цілеспрямованість, формувати самостійність мислення.

Під час самостійної роботи студенти знайомляться з новою науковою історичною літературою, виконують пізнавальні завдання, поповнюючи свої знання, уміння і навички. Різноманітні

форми самостійної роботи, які постійно модернізуються, стимулюють прагнення студентів до плідного вивчення історичних дисциплін, роблять цей процес надзвичайно захоплюючим.

Але незважаючи на вагомі досягнення в організації самостійної роботи, головною метою педагогічних колективів українських вузів залишається постійне її вдосконалення, розширення методичної бази, посилення контролю за індивідуальною діяльністю студентів, підвищення професійної майстерності педагогічних кадрів, зміцнення співробітництва викладачів і студентів. Тільки за таких умов можна досягти максимальної якості вітчизняної вищої освіти та ефективно адаптувати її до вимог сучасного загальноєвропейського освітнього простору.

Список літератури

1. *Алексєєнко Т.А.* Формування пізнавальної активності студента в умовах блокової організації навчання. – К., 1995. – 25 с.
2. *Алексюк А.М.* Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія. – К.: Либідь, 1998. – 560 с.
3. *Андронов В.М., Гонан Э.В.* Формирование познавательной активности студентов в процессе их самостоятельной работы // Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. – К., 1992. – Вип. 6. – С. 119–121.
4. *Бабанский Ю.К.* Оптимизация учебно-воспитательного процесса (Методологические основы). – М.: Просвещение, 1982. – 192 с.
5. *Бабанский Ю.К., Поташник М.М.* Оптимизация педагогического процесса (В вопросах и ответах). – К.: Рад. шк., 1982. – С. 8–15.
6. *Болюбаши Я.Я.* Організація навчального процесу у вищих закладах освіти: Навч. посіб. для слухачів закл. підвищ. кваліфікації системи вищої освіти. – К., 1997. – 64 с.
7. *Базакуца В.А., Іванова Н.Н., Гнідаш Н.І.* Модульна система навчання як ефективна форма стимулювання пізнавальної діяльності студентів // Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. – К., 1992. – Вип. 7. – С. 119–122.

8. *Белозерцева В.И., Гапоненко С.Д., Лемешевская Е.Т.* Условия эффективного использования проблемного обучения // *Нові технології навчання: Наук.-метод. зб.* – К., 1992. – Вип. 6. – С. 138–141.

9. *Бордовская Н.В., Реан А.А.* Педагогика. – СПб., 2000. – 304 с.

10. *Вайн В.* О педагогике сотворчества (Проблемы развития познавательной активности студента) // *Вестн. высш. шк.* – 1991. – № 5. – С. 41–44.

11. *Ващенко Г.* Загальні методи навчання: Підруч. для педагогів. – К., 1997. – 441 с.

12. *Виноградова А.А.* Рубежный контроль и интенсификация самостоятельной работы студентов // *Пути совершенствования учебного процесса в вузе.* – Саратов, 1993. – С. 81–84.

13. *Волович В.* Болонский процесс и новая парадигма образования в Украине // *Социология: теория, методы, маркетинг.* – 2004. – № 4. – С.189–199.

14. *Григоренко В.* Напрямок – творчість: У Президії АПН України // *Освіта.* – 2000. – 23 лютого – 1 березня.

15. *Засорина Л.Н., Галицкий А.С.* Педагогическая технология интенсивного обучения в вузе // *Активные методы обучения и подготовки специалистов в вузе.* – Л., 1990. – С. 24–26.

16. *Зязюн І.А.* Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти // *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Моногр. / За ред. І.А. Зязюна.* – К.: Віпол, 2000. – С. 11–57.

17. *Иванов М.В., Отюгов А.А.* Стимулирование социальной активности студентов в процессе обучения // *Активные методы обучения и качество подготовки специалистов в вузе.* – Л., 1990. – С. 81–83.

18. *Казаков В.А.* Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение: (Учеб. пособ. для слушателей ФПК по дисциплине "Педагогика и психология высшей школы"). – К.: Вища шк., 1990. – 246 с.

19. *Кан-Калик В.А., Никандров Н.Д.* Педагогическое творчество. – М.: Педагогика, 1990. – 144 с.

20. *Карараев А.М., Зубарь Г.П.* Формирование творческих навыков в процессе целевой подготовки студентов // *Нові технології навчання: Наук.-метод. зб.* – К., 1992. – Вип. 6. – С. 132–136.

21. *Кириллова Г.Д.* Пути совершенствования методов обучения // *Процесс обучения: активность и интерес учащегося – основа эффективности и качества учебной работы.* – Новгород, 1992. – С. 14–20.

22. *Конфедератов И.Я.* Методы совершенствования учебного процесса в высшей школе. – М.: Высш. шк., 1976. – 112 с.

23. *Кузьмінський А.І.* Педагогіка у запитаннях та відповідях. – К.: Знання, 2006. – 311 с.

24. *Лернер И.Я.* Процесс обучения и его закономерности. – М.: Знание, 1980. – 96 с.

25. *Ляудис В.С.* Обучение творчеству – новый этап развития современного образования // *Теория и практика обучения научно-техническому творчеству.* – М., 1992. – С. 10–27.

26. *Маляренко Г.П.* Дифференцированные индивидуальные задания – форма повышения эффективности самостоятельной работы студентов // *Новые подходы к организации самостоятельной работы студентов по общественным наукам.* – К., 1991. – С. 58–60.

27. *Мишковська Т.Д.* Формування дослідницько-педагогічних умінь студентів в умовах модульної організації процесу навчання. – Тернопіль, 1999. – 19 с.

28. *Моляко В.О.* Концепція виховання творчої особистості// *Рад. шк.* – 1991. – №5 – С. 47–51.

29. *Оніщенко І.* Гуманітарна освіта в контексті Болонського процесу// *Вища шк.* – 2004. – С. 2.

30. *Онофрейчук Д.П.* Система консультаций и повышение эффективности самостоятельной работы студентов // *Новые подходы к организации самостоятельной работы студентов по общественным наукам.* – Л.–К., 1991. – С. 61–63.

31. *Организация самостоятельной работы студентов.* – Х., 1983. – 12 с.

32. Освітні технології. Навч.-метод. посіб/ О.М.Пехота, А.З. Кіктенко, О.М.Любарский. – К., 2003. – 255с.
33. Педагогика: Учеб. пособие / Под ред. П.И. Пидкасистого. – М., 1998.– 640 с.
34. Педагогічна майстерність: Підручник /За ред. І. Зязюна. – К.: Вища шк., 1997.
35. Поздняков В.А. Развитие мыслительных способностей студентов средствами технологий обучения. – Брянск, 2001. – 123 с.
36. Пометун О., Піроженко Л. Інтерактивні технології навчання: Теорія, практика, досвід . – К., 2002. – 136 с.
37. Попов Ю.В., Подлеснов В.Н., Садовников В.И., Кучеров В.Г., Андросюк Е.Р. Практические аспекты реализации многоуровневой системы образования в техническом университете: Организация и технологии обучения. – М., 1999. – 52 с.
38. Проскурина Н.Я. Познавательная деятельность – решающее условие формирования творческого потенциала студентов // Новые подходы к организации самостоятельной работы студентов по общественным наукам. – К., 1991. – С. 15–9.
39. Сиротенко Г.О. Шляхи оновлення освіти. Науково-методичний аспект. – Х., 2003. – 96 с.
40. Товажнянский Л.Л., Романовский А.Г., Бондаренко В.В. и др. Основы педагогики высшей школы: Уч. пособие.– Х.: НТУ «ХПИ», 2005.–600 с.
41. Титорская Н.В. Дискуссия как метод развития творческого подхода к решению задачи // Теория и практика обучения научно-техническому творчеству. – М., 1992. – С. 82–91.
42. Урманский Р.Е., Иванов В.И. Комплексный подход к организации и управлению самостоятельной работы студентов (СРС) // Проблемы высшей школы. – 1991. – Вып. 73. – С. 72 –75.
43. Ушакова Н. Новітні навчальні ресурси – передумова реалізації вимог Болонського процесу // Освіта України. – 2004. – № 91. – С. 8.
44. Фіцула М.М. Педагогика. – К.: Академия, 2001. – 528 с.
45. Ярмаченко М.Д. Основні педагогічні категорії // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 4. – С. 5–11.

Наукове видання

МЕШКОВАЯ Світлана Іванівна
СИЛАНТЬЄВ Василь Іванович

**ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ
З ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ»
Методичні рекомендації викладачів і студентів
усіх спеціальностей**

Відповідальний за випуск В. І. Ніколаєнко

Роботу до видання рекомендував О. М. Поступний

Редактор Л. А. Копієвська

План 2007 р., поз. (№

Підп. до друку 11.06. Формат 60x84 1/16. Папір Сору Рарер.
RISO-друк. Гарнітура Таймс. Умов. друк. арк. 3,5. Обл. - вид. арк.
3,8

Наклад 140 прим. Замовл. №Ціна договірна

Видавничий Центр НТУ "ХПІ"

Свідоцтво про державну реєстрацію № 116 від 10.07.2000 р.

61002, Харків, вул. Фрунзе, 21

Друкарня НТУ «ХП», 61002, Харків, вул. Фрунзе, 21

ДЛЯ НОТАТОК